

TURINYS

IVADAS	3
1. Baudžiamojo proceso samprata	7
1.1. Baudžiamojo proceso sąvoka.....	7
1.2. Baudžiamojo proceso paskirtis, uždaviniai, tikslas	10
1.3. Baudžiamasis procesas – konstitucinių vertybių gynimo priemonė	11
1.4. Baudžiamojo proceso funkcijos	14
1.5. Baudžiamojo proceso tipai (formos).....	17
1.6. Baudžiamojo proceso stadijos.....	20
2. Atskiri baudžiamojo proceso paskirties aspektai	26
2.1. Žmogaus ir piliečio teisių gynimas	26
2.2. Visuomenės bei valstybės interesų gynimas	34
2.3. Proceso greitumo principas	38
2.4. Išsamus nusikalstamų veikų atskleidimas.....	45
2.5. Tinkamas įstatymo pritaikymas bei nusikalstamą veiką padariusio asmens teisingas nubaudimas	49
2.6. Reikalavimas, kad niekas nekaltas nebūtų nubaustas	52
IŠVADOS	56
LITERATŪROS SĄRAŠAS	57
SANTRAUKA.....	65
SUMMARY	66

ĮVADAS

„procesualinės normos nėra žaidimo taisyklės, o yra visai tikslingos išminties taisyklės, kurios tam ir yra, kad jų griežtai laikantis būtų išvengta atsitiktinumo kovoj su nusikaltėliais“¹.
(Martynas Kavolis)

Lietuvos Respublikos Konstitucijoje² – svarbiausiame bei pagrindiniame Lietuvos įstatyme – taip pat ir kituose teisės aktuose yra saugomos mūsų valstybės piliečių ir kitų žmonių, esančių Lietuvos Respublikos teritorijoje, teisės. Būdama demokratine valstybe ir „siekdama atviros, teisingos, darnios pilietinės visuomenės ir teisinės valstybės [...]“, kaip tai numatyta Lietuvos Respublikos Konstitucijoje, Lietuva privalo patikimai ginti konstitucines piliečių teises ir laisves, apsaugoti juos nuo smurto, savivalės ar bet kurių kitų nusikalstamų veikų, nes beveik be diskusijų sutariama, kad vienas iš fundamentalių teisinės valstybės požymių yra pagarba žmogaus teisėms bei šių teisių apsauga. Taigi mūsų valstybė turėtų dėti visas pastangas, kad būtų užtikrintos žmogaus teisės į gyvybę, sveikatą, asmens laisvę, privataus gyvenimo bei būsto neliečiamybę ir kitus kiekvienam individui svarbius bei reikšmingus gėrius.

Žinoma, reikia nepamiršti ir to fakto, kad nė vienos vertybės ar gėrio negalima suprasti absoliučiai. I. Kantas yra pažymėjęs, jog „Vienas žmogus yra laisvas tiek, kiek jo laisvė nepažeidžia kitų asmenų laisvės“³. Todėl esant situacijai, kai vieno asmens interesai pradeda kenkti visos visuomenės ar valstybės saugumui bei sukurtiems gėriams, tam asmeniui turi būti taikomos atitinkamos priemonės. Tokia padėtis ypač dažna baudžiamojoje teisenoje, kai nepažeidus vieno ar kelių asmenų autonomiškumo, neįmanoma išsiaiškinti nusikalstamos veikos, nubausti nusikaltėlių, kartu ir atkurti teisinę santarvę visuomenėje.

Lietuvoje keliama teisinės valstybės idėja verčia įvertinti valstybėje atsiradusius kokybiškai naujus įvykius ir reiškinius, peržiūrėti egzistuojančias vertybes, jas suvokti ir organizuotai paversti kasdieniniu žmogaus elgesiu, t.y. suteikti šioms vertybėms kokybiškai

¹ KAVOLIS, Martynas. *Pratarmė Baudžiamojo proceso įstatymui su komentarais sudarytais iš Rusijos senato bei Lietuvos Vyriausiojo Tribunolo sprendimų ir kitų aiškinimų, liečiančių didž. Lietuvos ir Klaipėdos Krašto baudžiamojo proceso teisę*. Kaunas: Literatūros knygyno leidimas, 1933. P. XVI

² Toliau – Konstitucija.

³ Citata paimta iš: GODA, Gintaras. „Procesinės prievartos baudžiamajame procese ribos“ Vilnius: Mokslo darbai „Teisė“ 1997 m. Nr 32. p.39.

naują pavidalą – harmonizuoti žmonių santykius teise. Lietuvai atkūrus nepriklausomybę, visuomeninių santykių pasikeitimas sudarė palankias sąlygas jų dalyvių elgesio bei raiškos laisvei, o tai savo ruožtu sudarė palankias prielaidas baudžiamojo proceso teisės ir proceso liberalizavimui.

Siekiant kuo labiau apginti visuomenės ir valstybės interesus bei mažinti nusikalstamumą, teisės aktais kuriami tam tikri mechanizmai, kuriais siekiama užtikrinti, kad būtų atskleistos padarytos nusikalstamos veikos bei nustatyti jas padarę asmenys, jų atžvilgiu atliekamas ikiteisminis tyrimas ir galiausiai, surinkus pakankamai kaltę pagrindžiančių įrodymų, sektų jų nubaudimas. Pagrindinis tokius procesinius veiksmus bei jų atlikimo tvarką nustatantis teisės aktas - 2003 m. gegužės 1 d. įsigaliojęs naujasis Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodeksas⁴.

Lietuvos Respublikos BPK buvo parengtas atsižvelgiant į Konstitucijos nuostatas, turinčias principinę procesinę reikšmę, 1950 m. Žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvenciją, Europos Tarybos Ministrų Komiteto rekomendacijas kriminalinės justicijos ir baudžiamojo proceso klausimais. Viso kodekso esmė suformuluota pirmame BPK straipsnyje, apibrėžiančiame baudžiamojo proceso paskirtį. Šios normos konstrukcija, kuri bus išsamiai nagrinėjama šiame magistro darbe, atskleidžia ne tik teisingumo baudžiamojoje byloje įgyvendinimo esmę, etapus, bet parodo ir baudžiamojo proceso tikslų kompleksiskumą ir vienybę⁵. Tai įstatymas, atitinkantis teisinės, demokratinės valstybės bei šiuolaikinės pilietinės visuomenės poreikius. Vykdamas baudžiamojo proceso įstatymo nustatytus reikalavimus, sprendžiami baudžiamojo proceso uždaviniai, per kuriuos pasiekiamas ir tikslas. Baudžiamojo proceso tikslo ir paskirties įgyvendinimas gali būti efektyvus tik tuo atveju, jeigu griežtai laikomasi baudžiamojo proceso įstatymo reikalavimų.

Temos aktualumas. Pasirinktos temos aktualumą lemia tai, kad baudžiamojo proceso paskirtis – tai pagrindinis postulatas, kuriuo remiasi visa baudžiamojo proceso teisė. Tai pagrindiniai principai, kurių tinkamas pritaikymas užtikrina kokybišką baudžiamojo proceso teisės įgyvendinimą. Dar būtina paminėti, kad ši tema nebuvo konkrečiai ir koncentruotai analizuota.

Tyrimo objektas yra proceso greitumo, žmogaus ir piliečio, valstybės bei visuomenės teisių gynimo, proceso greitumo, išsamaus nusikalstamų veikų atskleidimo, tinkamo įstatymo

⁴ Toliau - BPK

⁵ KAZLAUSKAS, Marcelis. „Naujo baudžiamojo proceso kodekso projekto koncepcija ir sistema“. Vilnius: Mokslo darbai „Teisė“ 2000 m., Nr. 37. P.65

pritaikymo ir teisingo asmens, padariusio nusikalstamą veiką, nubaudimo bei reikalavimo, kad niekas nekaltas nebūtų nubaustas, aspektai įtvirtinti Lietuvos Respublikos BPK 1 straipsnyje.

Tyrimo tikslas – remiantis teisės aktais, teisine literatūra bei teismų praktika išanalizuoti baudžiamojo proceso paskirties esmę, atskleidžiant teorijos ir praktikos santykį, aptarti sunkumus, išskylančius siekiant tinkamos paskirties įgyvendinimo.

Tyrimo uždaviniai:

1. Išanalizuoti baudžiamojo proceso bei baudžiamojo proceso paskirties sampratą Lietuvos Respublikos teisėje.
2. Atskleisti baudžiamojo proceso paskirties esmę.
3. Aptarti problemas, kylančias įgyvendinant baudžiamojo proceso paskirtį, ir pateikti sprendimo variantus.
4. Remiantis teisine literatūra atskleisti, kokią įtaką ir svarbą visuomenei bei valstybei turi tinkamas baudžiamojo proceso paskirties įgyvendinimas.

Tyrimo metodai. Siekiant darbo tikslo bei įgyvendinant šiame magistro darbe iškeltus uždavinius, bus naudojami lyginamasis, teleologinis, sisteminis, loginis-analitinis ir istorinis metodai. Lyginamasis metodas taikytas lyginant baudžiamojo proceso, jo paskirties sampratos kaitą Lietuvos teisinėje sistemoje bei pateikti, kaip ji suformuluota užsienio valstybių teisinėje literatūroje. Teleologinis metodas buvo naudojamas siekiant atskleisti tikruosius įstatymo leidėjo ketinimus formuluojant baudžiamojo proceso paskirtį. Sisteminis tyrimo metodas buvo taikomas aiškinantis tikrąją baudžiamojo proceso paskirties esmę, kurią galima atskleisti tik atsižvelgus į sisteminius baudžiamojo proceso įstatymo ryšius. Taip pat naudojant šį metodą stengtasi išsamiai, tiksliai bei koncentruotai apibrėžti baudžiamojo proceso paskirties esmę. Loginis-analitinis metodas buvo naudojamas aiškinantis teisės normų, apibrėžiančių baudžiamojo proceso paskirtį, turinį, darant apibendrinimus bei išvadas. Istorinis metodas padėjo atskleisti principų, sudarančių baudžiamojo proceso paskirtį, esmę įvairiais laikotarpiais, išskirti panašumus ir skirtumus.

Magistro darbe naudojami ir analizuojami G. Godos, M. Kazlausko, K. Jovaišo, kitų teisės mokslininkų darbai, kurie vienaip ar kitaip sprendė ir nagrinėjo klausimus, susijusius su baudžiamojo proceso paskirties tinkamu įgyvendinimu. Lietuvos bei užsienio šalių normų ir koncepcijų palyginimui buvo naudotasi Lietuvos ir užsienio teisės doktrina. Siekiant atskleisti problemas, rasti jų sprendimo būdus, buvo nagrinėjami Lietuvos Konstitucinio

Teismo nutarimai, Lietuvos Aukščiausiojo Teismo nutartys, minėtų Teismų jurisprudencijos išaiškinimai bei apžvalgos, Europos Žmogaus Teisių Teismo sprendimai bylose prieš Lietuvą.

Siekiant kuo plačiau bei išsamiau atskleisti baudžiamojo proceso paskirtį, magistro darbe aptariama baudžiamojo proceso sąvoka, funkcijos, stadijos, formos taip pat atskleidžiamas apskritai baudžiamojo proceso reikalingumas, jo sąryšis su konstituciniais principais.

Plačiausiai darbe nagrinėjami principai, įvardinti baudžiamojo proceso paskirties normoje. Aptiriamos jų taikymo galimybės ir problemos, analizuojama teismų praktika taikant šiuos principus, siekiama atskleisti jų tikrąją prasmę.

Magistro darbe formuluojamos išvados, pastebėjimai bei pasiūlymai, kaip galima efektyviai bei tinkamai įgyvendinti baudžiamojo proceso paskirtį.

1. BAUDŽIAMOJO PROCESO SAMPRATA

1.1. BAUDŽIAMOJO PROCESO SĄVOKA

Norint išsamiai ir tiksliai atskleisti proceso paskirtį, manau, būtina panagrinėti baudžiamojo proceso sampratą bei atsakyti į klausimą, kam apskritai reikalinga baudžiamojo proceso teisė?

Procesas – tai lotyniškos kilmės žodis, (lot. *processus* - žengimas pirmyn, eiga) reiškiantis eiga, vyksmą, būvių kaitą taip pat civilinių, baudžiamųjų ir administracinių bylų tyrimo ir nagrinėjimo tvarką⁶. Baudžiamojo proceso vadovėlyje rašoma, jog žodis *baudžiamasis* reiškia, kad tam tikras vyksmas yra nukreiptas į nubaudimą⁷. Su tokia nuomone nenorėčiau visiškai sutikti, nes, mano manymu, baudžiamojo proceso esmė yra ne nubausti asmenį, o kuo greičiau bei objektyviau išsiaiškinti įvykdytas nusikalstamas veikas. Čia labiau tiktų apibūdinimas, kad šia prasme žodis *baudžiamasis* daugiau siejamas su veikų, kurios yra nusikalstamomis, išsiaiškinimu ir tik tada, jei asmuo pripažįstamas kaltu, jis yra nubaudžiamas.

Šiuo metu literatūroje pateikiamas toks baudžiamojo proceso apibrėžimas – tai tiriant bei nagrinėjant baudžiamąsias bylas teismo, prokuroro ir ikiteisminio tyrimo pareigūnų įstatymo nustatyta tvarka vykdoma veikla, kurios metu visiems proceso subjektams sudaromos sąlygos naudotis nustatytais teisėmis⁸. Baudžiamasis procesas pradedamas realizuoti, kai gaunamos žinios apie ruošiamą ar jau padarytą nusikalstamą veiką ir atitinkamos ikiteisminio tyrimo institucijos, (policija, specialiųjų tyrimų tarnyba ar kt.) ar prokuroras priima sprendimus, tuomet aiškinamasi, ar apskritai padaryta veika buvo nusikalstama, siekiama nustatyti asmenį, galimai įvykdžiusį veiką, nustačius subjektą, sprendžiami pripažinimo kaltu bei bausmės paskyrimo klausimai.

Atsižvelgiant į baudžiamojo proceso apibrėžimą, matyti, kad procese gali dalyvauti ne tik konkrečiai įvardinti pareigūnai, institucijos, kurie priima svarbiausius sprendimus, numato proceso apimtį, atliekamus veiksmus bei proceso ribas, bet ir kiti asmenys tiesiogiai suinteresuoti bylos baigtimi – įtariamasis, kaltinamasis, nukentėjęsysis, civilinis ieškovas,

⁶ Tarptautinių žodžių žodynas, (c) Vyriausioji enciklopedijų redakcija, 1985

⁷ GODA, Gintaras; KAZLAUSKAS, Marcelis; KUČONIS, Pranas. *Baudžiamojo proceso teisė, vadovėlis* Vilnius: Teisinės informacijos centras 2005. P. 11

⁸ GODA, Gintaras; KAZLAUSKAS, Marcelis; KUČONIS, Pranas. *Baudžiamojo proceso teisė, vadovėlis* Vilnius: Teisinės informacijos centras 2005. P.12

civilinis atsakovas, jų atstovai, gynėjas. Lyginant šį apibrėžimą su kitu, pateiktu, Lietuvos TSR baudžiamojo proceso vadovėlyje, galima daryti išvadą, kad ten didžiausias dėmesys yra skiriamas valstybei bei jos pareigūnams.

Tarybiniame procese nėra kategoriškai atmetamas kitų proceso dalyvių vaidmuo, bet ten jų svarba akivaizdžiai mažesnė nei šiuolaikiniame procese, nepaisant visų sovietinių konstitucinių deklaracijų apie pagarbą žmogaus teisėms bei laisvėms. Taigi sovietiniu laikotarpiu baudžiamasis procesas buvo apibrėžiamas kaip įstatymo nustatyta kvotos, parengtinio tardymo, prokuratūros ir teismo organų veikla iškeliant, tiriant ir nagrinėjant baudžiamąsias bylas bei vykdant nuosprendį⁹. Suprantama, kad tokio požiūrio susidarymui daugiausia įtakos turėjo sovietinis režimas, sovietinė ideologija ir politinė situacija.

Teisės doktrinoje tarp autorių vieningai nesutariama dėl vienintelio *baudžiamojo proceso* apibrėžimo. Profesorius Karevas teigia, jog baudžiamasis procesas – tai įstatymų numatyta teismo, prokuratūros ir tyrimo organų veikla tiriant ir nagrinėjant baudžiamąsias bylas. Strogovičius¹⁰ pasakė, jog baudžiamasis procesas – tai įstatymų nustatyta santykių tarp teismo, prokuratūros, tardymo organų ir piliečių tvarka. Negalima nesutikti su šių teisininkų nuomone dėl proceso apibūdinimo, bet tai seni apibrėžimai, mūsų laikotarpiui sunkiai pritaikomi. Be to šiose definicijose galima išvelgti „pataikavimą“ sovietinei valdžiai ir jos institucijų nepagrįstą sureikšminimą, tuo paneigiant kitų proceso subjektų svarbą.

Kalbant apie visai kitos teisės sistemos šalį – Jungtines Amerikos Valstijas – galima sakyti, jog jų baudžiamojo proceso sąvokos suvokimas nėra nei labai demokratiškas, nei revoliucinis: amerikiečių baudžiamojo proceso dalyko suvokimas daugelyje sričių sutampa su Anglijos, bet nėra lygiai toks pat. Ypatingos JAV sąlygos truputį pakeitė patį baudžiamąjį procesą ir pritaikė jį pagal savo specifinius, poreikius. Analizuodami JAV teisinę literatūrą, randame įvairias sampratas. Kalifornijos univeresiteto profesorius R. Perkins rašė: „Baudžiamasis procesas - tai formalus mechanizmas, skirtas baudžiamosios materialiosios teisės įgyvendinimui. Jį sudaro:

- 1) kaltinimas padarius nusikalstamą veiką;
- 2) kaltės ar nekaltumo nustatymas;
- 3) kaltinamojo likimo nustatymas.”

⁹ DANISEVIČIUS, Petras; KAZLAUSKAS, Marcelis; PALSKYS, Eugenijus. *Lietuvos TSR baudžiamasis procesas, vadovėlis* Vilnius: „Mintis“ 1978. P.6

¹⁰ Строгович М.С. „Курс советского уголовного процесса. Т. 1. М.: Наука, 1968.

Toki pat apibūdinimą, bet kitais žodžiais, teisinių terminų žodyne aptarė Č. Friki: „Baudžiamasis procesas - tai rašytinis teisinis būdas asmens sulaikymui, teismui bylų nagrinėjimui, asmenų, kurie padarė nusikalstamas veikas persekiojimui, o taip pat jų bausmės nustatymui”.

Kiek plačiau ir netgi su jumoru kalbėjo Harvardo universiteto profesorius L. Uainreb: „Baudžiamąjį proceso funkcija susideda iš asmens kaltės nustatymo padarytoje nusikalstamoje veikoje, kad būtų galima nustatyti bei paskirti jam bausmę. Jei šia savo veikla baudžiamasis procesas padeda žmogiškųjų savybių ugdymui arba tiesiog pralinksmina auditoriją - tai gerai, bet tai ne jo funkcija”¹¹. Atsižvelgiant į tai, kas išdėstyta, galima teigti, jog JAV teisinėje sistemoje esminis dėmesys yra skiriamas asmeni, kuris padarė nusikalstamą veiką, nustatymui bei jo nubaudimui. Nėra konkrečiai įvardijamos institucijos, kurios dalyvauja procese, nėra įvardinami ir kiti proceso dalyviai. Tai, mano manymu, nėra visiškai tikslu, nes toks baudžiamąjį proceso apibūdinimas nėra konkretus ir netgi priešingai - i šiek tiek klaidinantis.

XIX vid. Vokietijos proceso žinovai Biulov ir Koler teigė, kad baudžiamasis procesas – tai trišalis teisinis santykis, kurio subjektai yra kaltintojas, kaltinamasis ir teismas. Tarp prokuroro (kaltintojo) ir teismo (kaltinamojo), esančių skirtingose „barikadų“ pusėse, vyksta teisinis ginčas, siekiant nustatyti, kokia nusikalstama veika buvo padaryta. O teismas tame ginče yra arbitras ir sprendžia bylą iš esmės. Toks supratimas apie baudžiamąjį procesą buvo progresyvesnis ir demokratiškesnis lyginant su Vokietijos inkviziciniu procesu. Tokia baudžiamąjį proceso samprata turėjo didelę įtaką formuojant liberalistines-demokratinės idėjas, bet, deja, ilgai neišliko.

Besigilinant į Vokietijos baudžiamąjį proceso uždavinius, dėmesį patraukia faktas, kad baudžiamasis procesinis įstatymas neturi normų, kurios tiesiogiai reguliuotų tuos uždavinius. Būtent toks supratimas sąlygojo toliau nurodytų teiginių pripažinimą baudžiamąjį proceso tikslais:

- 1) Išaiškinti ir nubausti kaltus asmenis, ginti visuomenę nuo nusikalstamos veiklos.
- 2) Neleisti patraukti baudžiamąjį atsakomybėn bei nuteisti nekaltus asmenis.
- 3) Apriboti valstybės institucijų įsikišimą į asmeninę laisvę.
- 4) Užtikrinti kaltinamo asmens teises ir laisves, garbę bei orumą, kaip ir kiekvieno žmogaus teisinėje valstybėje.

¹¹ Гуценко К. Ф., Головки Л. В., Филимонов Б. А. Уголовный процесс западных государств : учебное пособие. Москва, 2001.Р 157-158.

5) Pašalinti bet kokią valstybinių institucijų piktnaudžiavimą¹².

Apibendrinant, galima pasakyti, kad Vokietijoje suformuotas požiūris į baudžiamąjį procesą yra išsamesnis bei aiškesnis nei JAV, apimantis platesnę veiklos sferą bei suteikiantis daugiau garantijų tiek kaltinamajam, tiek likusiai visuomenės daliai.

1.2. BAUDŽIAMOJO PROCESO PASKIRTIS, UŽDAVINIAI, TIKSLAS

Prieš pradėdant detaliau analizuoti baudžiamąjį procesą, reikėtų atkreipti dėmesį į tai, kad sąvokos *paskirtis*, *uždaviniai*, *tikslas* neretai vartojamos kaip lygiavertės, neatsižvelgiant į jų tikrąją reikšmę. Pagal dabartinį lietuvių kalbos žodyną¹³ šios trys sąvokos apibūdinamos taip: *uždavinys* – užduotas, pavestas darbas; *paskirtis* – iš anksto numatytas tikslas; *tikslas* – norimas pasiekti dalykas, siekimas. Taigi galima daryti išvadą, kad šių sąvokų nereikėtų tapatinti, todėl gramatiškai analizuojant šias sąvokas, būtina pažymėti, kad pirmiausia yra suformuluojami uždaviniai, kuriais remiantis nusprendžiama, kokią sritį, kaip ir koku laipsniu reikėtų reguliuoti. Sprendžiant išsikeltus uždavinius formuojami tikslai – tam tikros siekiamybės, teisiniai bei visuomeniniai gėriai, kurie galiausiai yra suformuluojami paskirtyje kaip tam tikras rezultatas, nurodantis gaires, kuriomis reikėtų vadovautis.

Kaip nurodoma baudžiamąjo proceso vadovėlyje, pagrindinis baudžiamąjo proceso uždavinys yra valstybės pareigos ir teisės taikyti sankcijas nusikalstamą veiką padariusiam asmeniui užtikrinimas. Todėl valstybė tam tikras veikas Baudžiamajame kodekse apibrėždama kaip nusikalstamas, prisiima ir pareigą asmenims, padariusiems tokias veikas, taikyti baudžiamąsias teises sankcijas, jeigu joms taikyti yra reikalingos prielaidos – amžius, pakaltinamumas ir kt.¹⁴

Lietuvos Respublikos BPK 1 straipsnio 1 dalyje įvardinta baudžiamąjo proceso paskirtis – „Baudžiamąjo proceso paskirtis yra ginant žmogaus ir piliečio teises bei laisves,

¹² Ten pat. P.385-388.

¹³ KEINYS, Stasys (vyriausias redaktorius) ir kt. *Dabartinis lietuvių kalbos žodynas IV leidimas.*, Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas., 2000m.

¹⁴ GODA, Gintaras; KAZLAUSKAS, Marcelis; KUCONIS, Pranas. *Baudžiamąjo proceso teisė, vadovėlis* Vilnius: Teisinės informacijos centras 2005. P.16.

visuomenės ir valstybės interesus greitai, išsamiai atskleisti nusikalstamas veikas ir tinkamai pritaikyti įstatymą, kad nusikalstamą veiką padaręs asmuo būtų teisingai nubaustas ir niekas nekaltas nebūtų nuteistas“, išreiškia įstatymų leidėjo požiūrį į pagrindinius baudžiamojo proceso aspektus bei principus, kurių turi būti laikomasi tiriant kiekvieną nusikalstamą veiką bei nagrinėjant kiekvieną baudžiamąją bylą. Atsižvelgiant į tai, galima daryti išvadą, kad BPK 1 straipsnis reikalauja:

1. baudžiamojo proceso metu atskleisti nusikalstamą veiką, išaiškinant visas reikšmingas jos padarymo aplinkybes;
2. atskleidžiant nusikalstamą veiką, saugoti žmogaus ir piliečio teises bei laisves, visuomenės ir valstybės interesus;
3. greitai atskleisti nusikalstamą veiką;
4. proceso metu garantuoti, kad būtų nubaudžiamas tik nusikalstamą veiką padaręs asmuo ir jokių nepagrįstų suvaržymų nepatirtų nekaltas asmuo.

Aukščiau paminėtais požymiais yra nusakoma baudžiamojo proceso paskirtis¹⁵.

1.3. BAUDŽIAMASIS PROCESAS – KONSTITUCINIŲ VERTYBIŲ GYNIMO PRIEMONĖ

Atsakant į klausimą, kam apskritai reikalinga baudžiamojo proceso teisė, būtina ją susieti su materialine baudžiamąja teise, nes tarp šių savarankiškų teisės šakų yra itin glaudus ryšys. Tai patvirtina ir tas faktas, kad daugelyje senovės šaltinių šios teisės šakos buvo įtvirtintos kartu. Jei nebūtų procesinių taisyklių, pagal kurias galima pritaikyti baudžiamąsias sankcijas už Baudžiamajame kodekse numatytą nusikalstamą veiką įvykdymą, tai pati baudžiamoji teisė netektų prasmės. Kita vertus, nesant materialinės teisės normų, procesinės taisyklės taip pat būtų beprasmės, nes nebūtų numatytos veikos, kurios yra pripažintos nusikalstamomis ar priešingomis teisei, todėl nebūtų galima nubausti asmenų, kurie tas veikas padarė.

Baudžiamasis procesas turi vykti taip, kad jame įtvirtinti daugelis konstitucinių principų, atitinkančių teisinės bei demokratinės valstybės tendencijas, nebūtų pažeisti. Tai patvirtina ir Konstitucinis Teismas, savo nutarime teigdamas, jog: „Konstituciniu teisinės valstybės principu turi būti vadovaujama ir taikant teisę. Konstitucinis teisinės valstybės principas

¹⁵ GODA, Gintaras; KAZLAUSKAS, Marcelis; KUČONIS, Pranas. *Baudžiamojo proceso teisė, vadovėlis* Vilnius: Teisinės informacijos centras 2005. P.16

suponuoja asmens teisę į tinkamą procesą. Taikant teisę, *inter alia*, būtina laikytis tokių iš konstitucinio teisinės valstybės principo kylančių reikalavimų: teisę taikančios institucijos turi paisyti asmens lygiateisiškumo reikalavimo, negalima dukart bausti už tą patį teisės pažeidimą, (lot. *non bis in idem*), atsakomybė už teisės pažeidimus turi būti nustatyta iš anksto (lot. *nulla poena sine lege*), veika nėra nusikalstama, jei tai nėra numatyta įstatyme (lot. *nullum crimen sine lege*). Baudžiamojo proceso santykiai įstatymu turi būti reguliuojami taip, kad būtų sudarytos teisinės prielaidos greitai atskleisti ir išsamiai ištirti nusikalstamas veikas, taip pat kad baudžiamojo proceso teisinis reglamentavimas neturi sudaryti prielaidų vilkinti nusikalstamų veikų tyrimo ir baudžiamųjų bylų nagrinėjimo bei prielaidų baudžiamojo proceso dalyviams piktnaudžiauti procesinėmis ar kitomis teisėmis. Priešingu atveju pasunkėtų valstybės konstitucinės priedermės teisėtomis priemonėmis užtikrinti kiekvieno asmens ir visos visuomenės saugumą, konstitucinėmis vertybėmis grindžiamą teisinę tvarką įgyvendinimas”¹⁶.

Baudžiamojo proceso paskirtis aiškinama ir Lietuvos Respublikos Konstitucijos preambulėje, įtvirtintu atviros, teisingos, darnios pilietinės visuomenės ir teisinės valstybės siekiu, suponuojančiu tai, kad privalu stengtis užtikrinti, jog kiekvienas asmuo ir visa visuomenė būtų saugūs nuo nusikalstamo kėsینimosi. Kaip savo nutarimuose yra konstatavęs Konstitucinis teismas, *nusikaltimai* – tai teisės pažeidimai, kuriais itin šiurkščiai yra pažeidžiamos žmogaus teisės ir laisvės, kitos Konstitucijos saugomos ir ginamos vertybės, daromas neigiamas poveikis gyvenimo sąlygoms, žmonių gyvenimo lygiui, kėsinamasi į valstybės ir visuomenės gyvenimo pagrindus, todėl valstybės, kaip visos visuomenės politinės organizacijos, paskirtis – užtikrinti žmogaus teises ir laisves, garantuoti viešąjį interesą, todėl vykdydama savo funkcijas ir veikdama visos visuomenės interesais valstybė turi priedermę užtikrinti žmogaus teisių ir laisvių, kitų Konstitucijos saugomų ir ginamų vertybių, kiekvieno asmens ir visos visuomenės veiksmingą apsaugą *inter alia* nuo nusikalstamų kėsینimosi. Jei valstybė nesiimtų deramų veiksmų, kuriais siekiama užkirsti kelią nusikaltimams, būtų griunamas pasitikėjimas valstybės valdžia, įstatymais, didėtų nepagarba teisinei tvarkai, įvairiems socialiniams institutams. Todėl pagal Konstituciją valstybė – visos visuomenės organizacija, privalanti garantuoti viešąjį interesą, turi ne tik

¹⁶ Konstitucinio Teismo 2006 m. sausio 16 d. nutarimas (Skelbta: Valstbės žinios, 2006-01-19, Nr. 7-254).

teisę, bet ir priedermę imtis įvairių teisėtų priemonių, užkertančių kelią nusikaltimams, ribojančių bei mažinančių nusikalstamumą¹⁷.

Dar viena iš priedaidų baudžiamojo proceso paskirčiai įgyvendinti bei proceso reikalingumui pagrįsti yra asmens teisė į tinkamą teismo procesą, kuris yra būtina sąlyga bylai teisingai išspręsti. Ji reiškia tai, jog baudžiamajame procese teisme turi būti paisoma proceso aiškumo, proceso dalyvių lygiateisiškumo, jų dalyvavimo įrodinėjimo procese, jų teisės turėti vertėją, rungimosi ir kitų principų, idant būtų išsamiai, objektyviai, nešališkai iširtos nusikalstamos veikos padarymo aplinkybės ir būtų priimtas teisingas sprendimas baudžiamojoje byloje. Taip pat reguliuojant baudžiamojo proceso santykius įstatymų leidėjas turi nustatyti tokį reguliavimą, kad užtikrintų ir baudžiamojo proceso dalyvių teises: procesą reikia organizuoti taip, kad būtų užtikrinta veiksminga asmens, nukentėjusio nuo nusikalstamos veikos, teisių apsauga ir kad toks asmuo galėtų naudotis visomis iš Konstitucijos kylančiomis teisėmis. Baudžiamąjį procesą reikia vykdyti taip, kad nebūtų pažeistos ir asmens, įtariamo, kaltinamo padarius nusikalstamą veiką, konstitucinės teisės: turi būti užtikrinta jo teisė į gynybą, teisė turėti advokatą, teisė žinoti, kuo yra kaltinamas ir kt. Asmens teises teisminiame procese būtina užtikrinti, kad procesas vyktų sąžiningai, kvalifikuotai, kad būtų gerbiamos proceso šalių teisės, bylą nagrinėtų nešališkas teisėjas. Todėl įstatymų normomis siekiama sudaryti sąlygas teisėtomis priemonėmis greitai išsiaiškinti nusikalstamas veikas, nubausti kaltininkus ir tinkamai pritaikyti įstatymą, kad kiekvienas nusikalstamą veiką padaręs asmuo būtų teisingai nubaustas, ir nė vienas nekaltas asmuo nebūtų patraukimas baudžiamojon atsakomybėn. Baudžiamojo proceso normomis siekiama sudaryti sąlygas teisėtomis priemonėmis ginti visuomenę nuo nusikalstamų veikų. Kartu pažymėtinas ir kitas ne mažiau svarbus baudžiamojo proceso tikslas – užtikrinti ir asmens, įtariamo, kaltinamo nusikalstamos veikos padarymu, teisių bei laisvių apsaugą, išvengti nepagrįsto asmens baudžiamojo persekiojimo¹⁸, neteisingos bausmės. Todėl nusikaltimų išaiškinimą, baudžiamųjų bylų tyrimą reglamentuojančių normų sistema demokratinėse valstybėse pagrindžiama lygybės įstatymui ir teismui, nekaltumo prezumpcijos, viešo ir teisingo bylos nagrinėjimo, teismo ir teisėjo bešališkumo ir nepriklausomumo, teismo ir kitų baudžiamojo proceso subjektų funkcijų atskyrimo, teisės į

¹⁷Konstitucinio Teismo 2000 m. gegužės 8 d., 2004 m. gruodžio 29 d. nutarimai (Skelbta: Valstbės žinios, 2000-05-12. Nr. 39-1105; 2005-01-04. Nr. 1-7).

¹⁸Toliau magistro darbe bus aptarta, kad ši sąvoka yra ydinga.

gynybą garantavimo ir kitais principais¹⁹. Savaimė suprantama, kad siekiant įgyvendinti baudžiamojo proceso paskirtį, negalima baudžiamosios teisės bei baudžiamojo proceso teisės normas ir principus iškelti aukščiau už Konstitucijos principus bei normas. Negalima baudžiamąsias materialines ir procesines teisės normas bei principus aiškinti taip, kad būtų paneigta, iškreipta ar ignoruojama Konstitucijos nuostatų prasmė.

Šių priemonių tinkamam įgyvendinimui, padeda baudžiamasis procesas. Vadovaujantis proceso normomis, stengiamasi sudaryti sąlygas kuo greičiau atskleisti ir iširti nusikalstamas veikas, nubausti ar kitaip vadovaujantis įstatymu išspręsti asmenų baudžiamosios atsakomybės klausimą bei užtikrinti, kad nei vienas nekaltas asmuo nebūtų nubaustas. Taip pat vadovaujantis baudžiamuoju procesu stengiamasi užkirsti kelią nepagrįstam bylų vilkinimui, piktnaudžiavimui procesinėmis bei kitomis teisėmis, užtikrinti asmens bei visuomenės saugumą ir gerbti kitas konstitucines vertybes.

Baudžiamojo proceso normomis siekiama sudaryti sąlygas teisėtomis priemonėmis ginti visuomenę nuo nusikalstamų veikų. Ne mažiau svarbus yra ir kitas baudžiamojo proceso tikslas – užtikrinti ir asmens, kaltinamo nusikaltimo padarymu, teisių bei laisvių apsaugą. Pakankamos gynybos priemonės bei jų garantijos baudžiamajame procese sudaro prielaidas išvengti nepagrįsto asmens persekiojimo bei neteisingos bausmės²⁰.

Norint plačiau atskleisti baudžiamojo proceso paskirtį, būtina apibūdinti proceso funkcijas, tipus (formas) bei stadijas, kurios sukurtos tam, kad palengvintų bei pagreitintų proceso paskirties įgyvendinimą. Kadangi procesas kartais gali būti ilgas ir labai sudėtingas, susidedantis iš kelių stadijų, turintis kelias instancijas, todėl yra stengiamasi proceso paskirtį garantuoti viso proceso metu, kad nei nukentėjusysis, nei kaltinamas asmuo nepatirtų nereikalingų suvaržymų ar savo teisių pažeidimų. Dėl šios priežasties yra išskiriamos proceso funkcijos, tipai, procesas skirstomas į stadijas.

1.4. BAUDŽIAMOJO PROCESO FUNKCIJOS

Baudžiamojo proceso paskirtį ir tikslus nulemia ir jo funkcinė sandara, tai yra procesinė veiklos kryptis, susijusi su tam tikru proceso subjekto vaidmeniu ir paskirtimi ikiteisminiame tyrime bei bylos nagrinėjime teisme. Tarp teisės mokslininkų nėra vieningos nuomonės, kiek

¹⁹ Konstitucinio Teismo 2000 m. gegužės 8 d. nutarimas. Skelbta: (Valstbės žinios, 2000-05-12. Nr. 39-1105).

²⁰ Konstitucinio Teismo 1999 m. vasario 5 d. nutarimas. (Skelbta: Valstybės žinios, 1999-02-10. Nr. 15-402).

funkcijų reikėtų išskirti baudžiamajame procese. Dažniausiai sutariama, kad baudžiamajame procese vykdomos keturios funkcijos:

1. Ikiteisminio tyrimo;
2. kaltinimo;
3. gynybos;
4. bylos nagrinėjimo ir išsprendimo arba teisingumo vykdymo.

Tokios proceso funkcijos išskiriamos neatsitiktinai. Jų išskyrimas sustiprina galimybę tinkamiau pasiekti baudžiamojo proceso paskirtį. Dabartinės lietuvių kalbos žodyne²¹ žodis *funkcija* apibrėžiamas kaip *paskirtis, vaidmuo, veikla*. Remiantis šio žodžio prasme, galima padaryti išvadą, kad funkcijos baudžiamajame procese išskiriamos kaip viena iš priemonių galutiniam tikslui (proceso paskirčiai) pasiekti. Pažymėtina, jog procese dalyvauja daug subjektų, jų veikla skirstoma pagal atliekamą funkciją procese. Taigi funkcijų išskyrimas sudaro sąlygas proceso vyksmo kryptį nustatyti ir ją vykdyti.

Ikiteisminį tyrimą atlieka ikiteisminio tyrimo institucijos ir pareigūnai bei prokurorai, kai jie nusprendžia savarankiškai organizuoti bei vadovauti pirmajai proceso stadijai. Prie jų iš dalies būtų galima priskirti ir ikiteisminio tyrimo teisėją, bet jis nėra savarankiškas subjektas, jis tik vykdo kontrolės funkciją. Ikieiminio tyrimo funkcijos įgyvendinimo metu, prasideda baudžiamasis procesas. Pareigūnai, dalyvaujantys šios funkcijos realizavimo metu, turi užtikrinti, jog procesas prasidės tinkamai, bus užtikrintas nukentėjusiojo pažeistų teisių tolesnis gynimas. Kita vertus, pareigūnai turės garantuoti ir kad kaltinamojo teisės bei laisvės nebus varžomos be pagrindo.

Kaltinimo funkciją vykdo prokuroras, o privataus kaltinimo atvejais nukentėjusysis ir jo atstovas. Prokuroras privataus kaltinimo bylų nagrinėjime teisme nedalyvauja. Siejant šią funkciją su baudžiamojo proceso paskirtimi, galima daryti išvadą, kad yra tiesioginė sąsaja tarp prokuroro kaltinimo palaikymo teismo nagrinėjimo metu ir viešo intereso gynimo (visuomenės ir valstybės interesų gynimas). Kaltindamas prokuroras gina pažeistus valstybės, visuomenės ar atskiro individo interesus, taip siekdamas proceso paskirties, kad nusikalstamą veiką padaręs asmuo būtų teisingai nubaustas ir niekas nekaltas nebūtų nuteistas.

Gynybos funkciją gali vykdyti: pats įtariamasis, kaltinamasis, gynėjas ar advokato padėjėjas, įstatyminis atstovas, įgaliotasis atstovas (pvz, specialaus liudytojo atveju). Šios

²¹ KEINYS, Stasys (vyriausias redaktorius) ir kt. *Dabartinis lietuvių kalbos žodynas IV leidimas.*, Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas., 2000m

funkcijos paskirtis yra užtikrinti, jog įtariamajam ar kaltinamajam asmeniui bus suteiktos visos galimybės apsiginti, nes priešingu atveju bus pažeistos asmens teisės ir laisvės. Analizuojamos funkcijos turinį santykinai norėčiau išskirti į dvi sudėtines dalis: turinys suprantamas siaurąja ir turinys suprantamas plačiąja prasmėmis. Plačiai suprantant šios funkcijos turinį, reiškia, kaltinamojo ar įtariamojo teisę apsiginti apskritai, t.y. realizuoti konstitucinį bei vieną svarbiausių baudžiamojo proceso principų, kad niekas nekaltas negali būti nuteistas, o tai yra vienas iš svarbiausių aspektų baudžiamojo proceso paskirčiai pasiekti. Suprantant siaurąja prasme – tai konkrečios įtariamojo ar kaltinamojo teisės įtvirtintos BPK. Daugelis kaltinamojo bei įtariamojo teisių sutampa: pvz, žinoti, kuo jis įtariamasis (kaltinamas), apskusti ikiteisminio tyrimo pareigūno, prokuroro ar ikiteisminio tyrimo teisėjo veiksmus bei sprendimus, skusti teismo nuosprendį, nutartis; teikti daiktus ar dokumentus, turinčius įrodomąją vertę. Remiantis išvardintu, galima daryti išvadą, jog gynybos funkcija gali būti realizuojama ne tik suteikiant asmeniui teisę turėti gynėją, bet ir kitaip sudarant sąlygas aktyviai dalyvauti procese. Pvz, teikti įrodomąją vertę turinčius daiktus, teikti prašymus. Galima paminėti ir tai, jog iš dalies asmeniui, kuris yra kaltinamas arba įtariamasis nusikalstamos veikos padarymu, yra sudarytos sąlygos turėti įtakos proceso nešališkumo principo įgyvendinimui – pareiškiant nušalinimus. Jei jam atrodo, kad procesas gali vykti neobjektyviai, jis pareiškdamas nušalinimus gali realizuoti savo teisę į nešališką teismą.

Bylos nagrinėjimas ir išsprendimas yra išimtinė teismo prerogatyva. Vadovaujantis principu, jog teisingumą Lietuvoje vykdo tik teismas, tai tik šios funkcijos buvimas užtikrina tinkamą galutinį baudžiamojo proceso paskirties įvykdymą. Tik teismas gali nuspręsti, ar iš tikrųjų buvo padaryta nusikalstama veika, aukštesnės instancijos teismas gali konstatuoti, ar asmeniui paskirta bausmė yra adekvati padarytai veikai (tinkamas įstatymo pritaikymas, teisingas nubaudimas).

Yra nuomonių, kad turėtų būti vykdomos trys funkcijos: 1) baudžiamojo persekiojimo, 2) gynybos, 3) bylos nagrinėjimo ir išsprendimo. Taip pat išskiriama ir fakultatyvinė funkcija – civilinio ieškinio pareiškimas ir išsprendimas. Ši pozicija ne visiškai tinkama dėl dviejų priežasčių: pirma, yra manančių, kad civilinis ieškinys neturėtų būti baudžiamajame procese, turtinių klausimų išsprendimas nėra privalomas, todėl jie turi būti sprendžiami civilinėse bylose. Bendrosios teisės tradicijos šalyse šie klausimai nagrinėjami atskirai. Antra, ši pozicija nėra priimtina, nes, mano nuomone, *baudžiamojo persekiojimo* sąvoka jau pati savaime yra ydinga. Tai sukelia išankstinę neigiamą nuomonę apie patį procesą ar pradinę jo stadiją. Iki Konstitucijos 118 straipsnio pakeitimo šis terminas buvo vartojamas. Sąvoka

buvo naudojama apibūdinti proceso etapą, kuris dabar vadinamas ikiteisminiu tyrimu. Dabartinės lietuvių kalbos žodyne²² žodis „baudžiamasis“ reiškia - kuris baudžia, pagal kurį baudžiama, už kurį baudžiama, „persekioti“ – vyti ar ieškoti, norint sunaikinti, neduoti ramybės, neduoti pilietinių teisių, laikyti už įstatymo ribų. Taigi senoji sąvoka „baudžiamasis persekiojimas“ suponuoja tikslą surasti ir nubausti. Iš pasakyto seka, jog šį etapą apibūdinant kaip baudžiamąjį persekiojimą gali būti paneigiama šiame magistro darbe aptariama proceso paskirtis bei tikslai, įtariamojo teisės. Įtariamasis iš esmės jau laikomas kaltu, o tai paneigia Konstitucijoje įtvirtintą nekaltumo prezumpciją. Kai kuriuose baudžiamuosiuose įstatymuose ši sąvoka dar yra išlikusi (pvz., Baudžiamojo kodekso²³ 236 straipsnyje), todėl reikėtų pasistengti kuo greičiau pašalinti šią sąvoką.

Dar viena pozicija, kuri išskiria tris funkcijas teigia, kad yra 1) kaltinimo, 2) gynybos, 3) bylos nagrinėjimo ir išsprendimo funkcijos. Čia nėra atskirai išskiriama ikiteisminio nagrinėjimo funkcija, kaltinimas ją apima. Taip teigti nebūtų teisinga, nes nepriklausomai nuo ikiteisminio pareigūno valios, tik prokuroras gali nuspręsti, ar byloje jis realizuos kaltinimo pareigą, palaikydamas valstybinį kaltinimą teisme. Teismo ir ikiteisminio tyrimo teisėjo funkcija ikiteisminio tyrimo metu galėtų būti tik kontrolinė, nes teismas vykdydamas teisminę valdžią negali kištis į ikiteisminį tyrimą ir jį reguliuoti. Todėl priimtinausia laikoma pirmoji pozicija, kurioje išskiriamos keturios funkcijos.

Funkcijų išskyrimas yra viena svarbiausių baudžiamojo proceso paskirties įgyvendinimo priemonių. Jų buvimas užtikrina, kad proceso paskirtis bus įgyvendinama tinkamai, kad kaltinamas asmuo realizuos savo teisę į gynybą, jam nebus paskirti nereikalingi suvaržymai, bus užtikrinamos jo procesinės teisės, byla bus išnagrinėta teisingai bei nešališkai ir bus pasiektas teisingumas.

1.5. BAUDŽIAMOJO PROCESO TIPAI (FORMOS)

Norint konkrečiau atskleisti baudžiamojo proceso paskirtį, reikia atkreipti dėmesį ir į baudžiamojo proceso tipus (formas). Nėra vieningos nuomonės dėl skirstymo į tipus, todėl atsižvelgiant į valstybių vystymosi faktorius, istorines aplinkybes, gamtines-geografines sąlygas, ekonominį vystymąsi skirtingose šalyse susiformavo nevienodas požiūris, kaip turi

²² KEINYS, Stasys (vyriausias redaktorius) ir kt. *Dabartinis lietuvių kalbos žodynas IV leidimas.*, Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas., 2000m.

²³ Toliau - BK

būti sprendžiami klausimai baudžiamojoje teisenoje. Tai pirmiausia buvo susiję su teisėjo bei teismo vaidmeniu ir procesine padėtimi nagrinėjant baudžiamąją bylą, kaltininko ir gynybos procesinių teisių ir garantijų apimtį, kaltintojo procesinių įgaliojimų ribas, asmens, atliekančio tyrimą, statusą, jo galimus veiksmus renkant įrodymus, įrodinėjimo tikslus apskritai, įrodymų vertinimo struktūrą ir formas, kitus klausimus. Būtent šie kriterijai leidžia išskirti įvairias baudžiamojo proceso formas. Savo darbe vadovavausi skirstymu į 4 tipus (formas) ir palyginau su nagrinėjama tema bei šiuolaikiniu baudžiamojo proceso suvokimu. Taigi išskiriami keturi tipai: 1) kaltinamasis procesas, 2) tiriamasis (inkvizicinis) procesas, 3) rungtyninis(rungtyniškasis) procesas, 4) mišrusis procesas. Toliau koncentruotai bus atskleidžiama kiekvieno iš jų esmė.

Kaltinamasis procesas atsirado vergvaldinės santvarkos laikotarpiu. Buvo populiarus feodalizmo etapuose. Šio proceso pagrindinis bruožas – kaltintojui buvo suteikiamas ypatingas statusas. Kaltintoju byloje paprastai buvo asmuo, nukentėjęs nuo nusikalstamos veikos. Nuo jo valios priklausydavo baudžiamojo proceso vykdymas ar nutraukimas. Šią dalį galima sieti su dabartiniu institutu – privačiu kaltinimu. Tai, mano manymu, yra neigiamas aspektas, nes nesant pareigūno, kuris sudėtingose ar daug teisinių žinių reikalaujančiose bylose gintų asmens, visuomenės ar valstybės interesus, proceso tikslas išvis negali būti pasiekiamas. O minima aplinkybė, jog vien nuo to asmens priklausydavo tai, jog procesas galėdavo būti nutrauktas, apskritai panaikina galimybę tinkamai įgyvendinti teisingumą ar nubausti kaltąjį asmenį.

Šiame procese įrodymų sistema buvo itin priklausoma nuo religinio požiūrio, prietarų. Tiriant bylą didelė reikšmė buvo teikiama priesaikai, fizinėms dvikovoms. Jei kaltininkas nugalėdavo, teismas būdavo baigiamas. Taip pat didelė reikšmė teikta įvairiems išbandymams: bandydavo ugnimi, vandeniu, karšta geležimi. Šiems išbandymams buvo teikiamas didelis dėmesys. Teismui nereikėdavo nustatyti tiesos, reikėjo tik patvirtinimo, kad kaltinamasis gali iškęsti kankinimus, laimėti dvikovą, duoti tiesos sakymo ar dogmų pripažinimo priesaiką. Šią proceso formą išbandė praktiškai visos valstybės, tik skirtingais vystymosi laikotarpiais. Ši pozicija visiškai nesuderinama su dabartiniu baudžiamuoju procesu ar jo paskirtimi. Šiuolaikiniame procese įrodymų rinkimas galimas tik leistiniais būdais ir prievartos vartojimas yra pateisinamas tik išimtiniais atvejais. Teismas net nesistengdavo nustatyti tiesos. Iš pasakyto seka, jog priemonės, naudotos šio tipo procese, apskritai paneigia dabartinio proceso uždavinius bei tikslus.

Tiriamasis (inkvizicinis) procesas. Kaip ir kaltinamasis procesas, atsirado vergvaldinėje santvarkoje, itin plačiai buvo taikomas absoliutizmo epochoje. Labiausiai paplitęs buvo Europoje „raganų medžioklės“ laikotarpiu, kai visas proceso formas plačiai taikė bažnyčia per savo specialius įgaliotinius tardytojus – inkvizitorius. Ši proceso forma egzistavo ir todėl, kad ją pripažino pasaulietinė valdžia. Teisėjas turėjo vykdyti ne tik savo oficialias, bet ir tardytojo, kaltintojo, gynėjo funkcijas. Šioje vietoje reikėtų paminėti jog, jei tokia situacija būtų šiuolaikiniame procese, tai tokiu būdu būtų pažeidžiamas teismo nešališkumo principas, nes tas pats asmuo galėjo vykdyti tris funkcijas, tokia situacija tikrai pažeistų paties baudžiamojo proceso esmę ir neužtikrintų paskirties įgyvendinimo.

Šiam procesui būdinga tai, kad buvo numatyta formaliųjų įrodymų rinkimo ir vertinimo sistema. Tai pasireiškė itin griežta proceso veiksmų reglamentacija renkant ir vertinant įrodymus. Teisėjas procese turėjo vadovautis tokiomis taisyklėmis: kaltinamojo prisipažinimas būdavo absoliutus jo kaltės įrodymas arba „įrodymų karalienė“, moterimis buvo tikima mažiau nei vyrais, turtingu tikima daugiau nei vargšu ir panašiai. Vadovaujantis išdėstytu, galima daryti išvadą, jog tokiu reglamentavimu buvo pažeidžiamas asmenų lygiateisiškumas, veikos nebūdavo tiriamos išsamiai, užtekdavo vien formalaus pagrindo. Žvelgiant iš šiuolaikinio proceso pozicijos, pažeidžiami nešališko teismo, tinkamo nubaudimo bei kiti principai.

Buvo naudojami ir kankinimai, kurie padėdavo išgauti prisipažinimą. Kai kurie institutai išliko gyvybingi netgi iki XXa., ypač tose valstybėse, kuriose išivyraudavo diktatoriški ir totalitariniai režimai. Tokio proceso rudimentai, tai noras formalizuoti atskirų įrodymų įrodomąją vertę (ekspertų išvados, nukentėjusiojo parodymai, akistata, kaltinamojo prisipažinimas). Paminėtus institutus dabar priimta vadinti civilizuotais, atitinkančiais demokratinę tradiciją.

Rungtyninis (rungtyniškasis) procesas. Jis išsivystė iš kaltinamojo proceso, paplito valstybėse, kuriose vyrauja anglosaksų teisinės sistemos. Jo esmė – teisme vyksta ginčas tarp valstybės kaip kaltintojo ir asmens padariusio nusikalstamą veiką. Abi šalys turi lygias procesines teises tiek ikiteisminio tyrimo metu (renkant įrodymus, pateikiant versijas), tiek teismo proceso eigoje. Valstybės pareigūnai turi daugiau įstatyminių galimybių renkant įrodymus naudoti kriminalistines bei technines priemones. Pareigūnų paskirtis buvo rinkti tik kaltinančius įrodymus. Dėl šios stadijos ypatumo proceso tobulumas yra santykinis. Teismas bylos nagrinėjimo metu yra tik nešališkas arbitras, stebintis procesą ir reikalaujantis tam tikrų taisyklių laikymosi. Bylos pabaigoje teisėjas arba prisiekusieji nusprendžia, kas laimėjo

procesą ar rungtynes. Tai itin brangus procesas, gali užtrukti ilgą laiko tarpą, sprendimai gali būti netikslūs; pvz., neatitinkantys aplinkybių. Apibendrinant galima pasakyti, jog šis proceso tipas nors daugeliu aspektų ir atitinka šiuolaikinio proceso modelį, bet turi sekančius trūkumus, neleidžiančius tinkamai pasiekti proceso paskirties: 1) pareigūnai renka tik kaltinančius įrodymus. Nors oficialiai teigiama, kad pareigūnai turi rinkti visus įrodymus tiek kaltinančius, tiek išteisinačius, bet ir šiais laikais tai retas atvejis, nes ikiteisminio tyrimo pareigūnai bei prokurorai stengiasi surinkti tik asmens kaltę patvirtinančius įrodymus, o tai yra smerktinas dalykas, nes tokiu būdu pažeidžiamas teisės į nešališką procesą principas. 2) kitas trūkumas, kad procesas trunka ilgą laiko tarpą bei yra brangus. Ilgai tęsiantis procesui asmuo yra paliekamas nežinioje pakankamai ilgą laiko tarpą, tai kainuoja daug lėšų tuo būdu pažeidžiant ir proceso ekonomiškumo principą. Todėl esant šioms trūkumams, proceso paskirtį įgyvendinti labai sunku.

Mišrusis procesas – taip buvo pavadintas todėl, kad jame liko inkvizicinio proceso elementai ikiteisminio tyrimo stadijoje (mažas viešumo buvimas, ribotos kaltinamojo galimybės gintis, procesas vyksta tik raštiškai (formaliąja forma). Jame liko ir rungtyninio proceso elementų teismo nagrinėjimo stadijoje (posėdžių viešumas, kaltinamojo teisė gintis pačiam, per gynėją ar atstovą, gynybos ir kaltinimo procesinis lygiavertiškumas, įrodymų vertinimo laisvė, teisė skusti teismo sprendimus).

Šio proceso pagrindai atsirado 1808m. Prancūzijos BPK ir paplito beveik visoje Europoje. Mišriajame procese rungtimosi principas išreikštas plačiau nei inkviziciniame, bet siauriau nei bendrosios teisės tradicijos procesuose. Lietuvos baudžiamasis procesas taip pat priskiriamas mišriajam tipui. Žinoma, priskyrimas konkrečiam tipui yra sąlyginis. Vertinant baudžiamąjį procesą teisingiau būtų analizuoti ir nustatyti, kokio tipo procesui tos valstybės BPK yra artimiausias vengiant daryti kategoriškas išvadas. Apibendrinant, galima daryti išvadą, jog šio tipo procesas yra tinkamiausias dabartiniam baudžiamajam procesui, jis labiausiai pritaikytas šiuolaikiniam žmogaus teisių bei laisvių suvokimui, teisės į nešališką teisimą, nekaltumo prezumpcijos ar kitų principų įgyvendinimui.

1.6. BAUDŽIAMOJO PROCESO STADIJOS

Nors baudžiamasis procesas ir yra vientisas procesas, bet vis dėlto yra išskiriamos ir jo stadijos, kurias sudaro konkretūs etapai bei procesiniai veiksmai. Kiekviena proceso stadija

pradedama konkrečiau procesinio dokumento surašymu ar procesinio veiksmo atlikimu, kur dalyvauja specialūs įstatyme nurodyti subjektai.

Proceso ateitį lemiantys sprendimai baudžiamojo proceso metu gali būti priimami tik nuosekliai vienas po kito. Pavyzdžiui, kaltinamasis aktas gali būti surašomas tik prieš tai pradėjus ikiteisminį tyrimą ir įtariamajam jo metu įteikus pranešimą apie įtarimą. Vieno ar kito sprendimo priėmimas reiškia tam tikro baudžiamojo etapo (stadijos) pabaigą ir kito pradžią. BPK ar kituose įstatymuose proceso stadijos terminas nėra vartojamas ir nėra pateikiamas stadijų išvardinimas, nes skirstymas į stadijas – baudžiamojo proceso teisės mokslo dalykas²⁴. Bet vis dėlto būtų galima pateikti tokį apibrėžimą – baudžiamojo proceso stadija – tai tokia baudžiamojo proceso dalis, kurioje, atsižvelgiant į viso proceso uždavinius specifinėmis procesinėmis sąlygomis sprendžiami tik jai būdingi uždaviniai ir kuri užbaigiama tai stadijai būdingu sprendimu, įforminamu specialiu aktu.

Vadovaujantis dabartiniu Lietuvos BPK, galima išskirti tokias proceso stadijas:

1. ikiteisminis tyrimas,
2. bylų procesas pirmosios instancijos teisme,
3. apeliacinis procesas,
4. nuosprendžių ir nutarčių vykdymas,
5. kasacinis procesas.

Prieš trumpai apibūdinant kiekvieną iš stadijų, būtina paminėti, jog toks skirstymas nėra absoliutus, pavyzdžiui, apeliacinės ir kasacinės instancijos gali ir nebūti, jei nebus paduotas atitinkamas skundas; privataus kaltinimo bylose nebus ikiteisminio tyrimo stadijos.

Vertinant teismo baudžiamojo įsakymo priėmimo procesą, kaip specifinį, nuo bendrojo baudžiamojo proceso modelio nukrypstantį procesą Konstitucijos normų ir principų kontekste, pažymėtina, jog įstatymu reglamentuodamas baudžiamojo proceso santykius įstatymų leidėjas turi gana plačią diskreciją ir gali įstatymu nustatyti skirtingas baudžiamojo proceso rūšis, kartu ir baudžiamojo proceso ypatumus tiriant tam tikras nusikalstamas veikas ir (arba) nagrinėjant atskirų kategorijų baudžiamąsias bylas *inter alia* skirtingas tam tikrų nusikalstamų veikų ikiteisminio tyrimo taisykles, baudžiamojo proceso dalyvių teisinio statuso ypatumus ir kt.; įgyvendindamas minėtą diskreciją, įstatymų leidėjas privalo paisyti Konstitucijos, *inter alia* jos nuostatų, įtvirtinančių asmenų lygiateisiškumą, teisę kreiptis į teismą, teisę į teisingą ir nešališką teismą, teisėjo ir teismų nepriklausomumą vykdant

²⁴ GODA, Gintaras; KAZLAUSKAS, Marcelis; KUCONIS, Pranas. *Baudžiamojo proceso teisė, vadovėlis* Vilnius: Teisinės informacijos centras 2005. P. 18

teisingumą, teisėjo pareigą sustabdyti bylos nagrinėjimą tada, kai kreipiamasi į Konstitucinį Teismą, taip pat prokurorų konstitucinį statusą. Baudžiamojo proceso teisinis reguliavimas turi būti pagrįstas konstituciniais teisėtumo, lygybės įstatymui ir teismui, nekaltumo prezumpcijos, viešo ir teisingo bylos nagrinėjimo, teismo ir teisėjo nešališkumo ir nepriklausomumo, teismo ir kitų valstybės institucijų (pareigūnų), dalyvaujančių baudžiamajame procese, funkcijų atskyrimo, teisės į gynybą garantavimo ir kitais principais. Baudžiamojo proceso modelio konstitucinis įtvirtinimas savaime nepanaikina galimybės baudžiamojo proceso santykius reguliuoti ir taip, kad tam tikrais atvejais (atsižvelgiant į nusikalstamų veikų pobūdį, pavojingumą (sunkumą), mastą, kitus požymius, kitas turinčias reikšmės aplinkybes) ikiteisminis tyrimas nebūtų atliekamas ir (arba) valstybinis kaltinimas teisme nebūtų palaikomas²⁵.

Demokratinės teisinės valstybės pareiga yra garantuoti, kad baudžiamojo proceso paskirtis būtų užtikrinama kiekvienoje baudžiamojo proceso stadijoje. Taip pat būtina užtikrinti, kad BPK pirmame straipsnyje įtvirtinti aspektai būtų įgyvendinami visose stadijose be išimties. Neturi būti pamirštama, jog siekiama bendro tikslo – tinkamo baudžiamojo proceso paskirties įgyvendinimo. Todėl subjektai, dalyvaujantys kiekvienoje iš stadijų (būdami už ją atsakingi), turi dėti maksimalias pastangas, kad proceso paskirties esmė nebūtų paneigta. Reikia garantuoti, kad būtų laikomasi visuotinai pripažintų principų, užtikrinančių žmogaus laisvės neliečiamumą, asmenų lygiateisiškumą, draudimą žeminti žmogaus orumą, nekaltumo prezumpciją, asmens teisę į gynybą ir kitas.

Ikiteisminis tyrimas – pirmoji baudžiamojo proceso stadija. Paaiškėjus nusikalstamos veikos požymiams iš karto pradedamas ikiteisminis tyrimas. Reiktų paminėti, kad pagal senąjį BPK ikiteisminis tyrimas būdavo pradedamas tik tada, kai buvo surenkama pakankamai daug duomenų. Kartais tai užtrukdavo gana ilgą laiko tarpą. Mano manymu, tokia nuostata tikrai neužtikrindavo baudžiamojo proceso paskirties, taip pat ribodavo asmenų teises bei teisėtus interesus. Todėl sveikintina dabartinė nuostata, kad ikiteisminis tyrimas pradedamas esant bent minimaliam pagrindui manyti, jog buvo padaryta nusikalstama veika.

Žvelgiant sistemiškai, galima daryti išvadą, jog iš baudžiamojo proceso paskirties normos turinio aiškėja, kad atliekant ikiteisminį tyrimą svarbiausi uždaviniai yra:

²⁵ Konstitucinio Teismo 2008m. sausio 24 d., 2006m. sausio 16 d., 2000m gegužės 8 d., 1999m. vasario 5d nutarimai. (Skelbta: Valstybės žinios, 2008-01-26, Nr. 11-388; 2006-01-19. Nr. 7-254; 2000-05-12. Nr. 39-1105; 1999-02-10. Nr. 15-402)

1. greitai ir išsamiai (patikimai) atskleisti nusikalstamas veikas;
2. demaskuoti asmenis, įtariamus padarius nusikaltimus ar baudžiamuosius nusižengimus;
3. sudaryti reikiamas sąlygas išnagrinėti baudžiamąją bylą teisme arba priimti kitoki teisėtą sprendimą²⁶.

Ikiteisminis tyrimas dažniausiai baigiamas prokurorui surašant kaltinamąjį aktą, jei prieš tai nėra nustatomas pagrindas nutraukti ikiteisminį tyrimą. Dėl nusikalstamų veikų, už kurių padarymą numatyta bausmė yra tik bauda, arba bauda yra viena iš alternatyvių bausmių, sankcija gali būti paskiriama ir teismo baudžiamuoju įsakymu, kurį surašyti teisę turi teisėjas, gavęs prokuroro pareiškimą dėl proceso užbaigimo teismo baudžiamuoju įsakymu. Taip pat svarbu paminėti, kad ikiteisminio tyrimo metu priimti sprendimai turi būti aiškūs bei pagrįsti teisiniais argumentais, kad būtų tinkamai įgyvendinamos tolesnės baudžiamojo proceso stadijos.

Bylos procesas pirmos instancijos teisme. Tai viena svarbiausių baudžiamojo proceso stadijų. Šios stadijos metu išsprendžiami svarbiausi baudžiamojo proceso metu kilę klausimai – teismas nustato, ar buvo padaryta nusikalstama veika, nusprendžia, ar kaltinamasis kaltas dėl tos veikos padarymo, ir skiria kaltu pripažintam kaltinamajam bausmę. Pirmos instancijos teismas vykdo teisingumą, kuris baudžiamojoje byloje reiškia, kad tik teismas, išnagrinėjęs bylą ir išsamiai bei nešališkai ištyręs visas bylos aplinkybes, gali nuspręsti, ar kaltinamasis yra kaltas, ir paskirti jam bausmę. Kaltės klausimo išsprendimas bei bausmės paskyrimas sudaro teisingumo vykdymo baudžiamojoje teisejoje prasmę²⁷. Šioje stadijoje turi būti apžvelgiami visi aspektai numatyti BPK pirmame straipsnyje, nes po šios šios stadijos procesas gali pasibaigti, jei nebus paduotas apeliacinis ar kasacinis skundas. Iš to seka, kad jei teisėjai ar teismas į patį procesą žiūrės atmetinai ir nepaisys baudžiamojo proceso principų, tokie jų veiksmai gali būti pagrindu tolesniam procesui, siekiant nustatyti jų pažeidimus. Todėl proceso metu pirmos instancijos teisme turi būti ypač atidžiai ir kvalifikuotai išnagrinėjamos visos bylos, kad baudžiamojo proceso paskirties įgyvendinimas nebūtų ribojamas.

Apeliacinis procesas – teismai nagrinėja bylas dėl neįsiteisėjusių pirmosios instancijos teismų nuosprendžių ir nutarčių. Įgyvendinant baudžiamojo proceso paskirtį, patys svarbiausi

²⁶ ANCELIS, Petras. „Baudžiamojo proceso ikiteisminis etapas“, Monografija 2007. Vilnius: UAB „Saulelė“ P. 8

²⁷ GODA, Gintaras; KAZLAUSKAS, Marcelis; KUCONIS, Pranas. *Baudžiamojo proceso teisė, vadovėlis* Vilnius: Teisinės informacijos centras 2005. P. 19, 352.

apeliacinės instancijos teismo uždaviniai – patikrinti nuosprendžio teisėtumą ir pagrįstumą (peržiūri, ar pirmos instancijos teismas atsižvelgė į visas bylos aplinkybes, ar surinktų įrodymų pakanka atitinkamoms išvadoms padaryti, ar padarytas išvadas atitinka surinkti įrodymai, ar apskritai surinkti įrodymai yra įvertinti teisingai) ir jei pirmos instancijos teismas padarė klaidų – jas ištaisyti. Būtent tas faktas, kad pirmos instancijos teismas galėjo padaryti klaidų ir dėl to nukentėjo privatus ar viešas interesus, buvo pažeisti kiti teisiniai gėriai, įtvirtina apeliacijos galimybę. Kadangi klaidos, kurias galimai padaro pirmos instancijos teismas, gali pažeisti asmenų teises ir laisves, visuomenės interesus, o to pasekoje bus paneigiama ir baudžiamojo proceso paskirtis, todėl yra įtvirtintas saugiklis (apeliacinė instancija), kad klaidos tikimybė būtų sumažinta iki minimumo. Šioje stadijoje turi būti nuodugniai ištirti apeliacinio skundo motyvai ir palyginti su byloje esančia medžiaga, nes po šios stadijos teismo nuosprendis jau bus laikomas įsigaliojusių ir prasidės jo vykdymas.

Nuosprendžių ir nutarčių vykdymas – tai stadija, kurioje yra įgyvendinamos teismo paskirtos sankcijos bei sprendžiami iškilę procesiniai klausimai. Nuosprendžio įsiteisėjimas – tai visuotinai privalomo vykdyti akto savybės įgijimas. Jei pirmos instancijos teismo nuosprendis nėra apskundžiamas, jis įsiteisėja pasibaigus apeliacinio skundo padavimo terminui, o apeliacinės instancijos nuosprendis ar nutartis įsigalioja nuo jų paskelbimo dienos. Įsiteisėjęs teismo nuosprendis ir nutartis yra privalomi visoms valstybės, savivaldybių institucijoms ir pareigūnams, įmonėms, įstaigoms, organizacijoms bei asmenims, todėl turi būti be prieštaravimų ir netrukdomai vykdomi visoje Lietuvos Respublikos teritorijoje. Nors dažniausiai nuosprendžio vykdymą kontroliuoja specialios institucijos, tai vis dar tebėra baudžiamojo proceso dalis. Kadangi visos stadijos yra tarpusavyje glaudžiai susijusios ir baudžiamojo proceso paskirties užtikrinimas turi būti įgyvendintas visose iš jų, tai ir vykdant šią stadiją kompetentingi pareigūnai privalo garantuoti, jog baudžiamojo proceso paskirties įgyvendinimas nenutrūks. Nuosprendžio pateikimą vykdyti ir jo vykdymą kontroliuoja prokuroras. Jis turi prižiūrėti, kad nebūtų pažeidžiamos nuteistųjų teisės ar kitaip varžomos jų laisvės.

Kasacinis procesas – stadija, kai yra tikrinami įsiteisėję pirmos ir apeliacinės instancijos nuosprendžiai bei nutartys teisės taikymo aspektu. Kasacinės instancijos teismas apskūstus nuosprendžius ir nutartis tikrina tik teisės taikymo aspektu, t.y. tik teismo sprendimų teisėtumą. Nuosprendžių ir nutarčių pagrįstumas, jeigu jis nesusijęs su esminiais BPK pažeidimais, nagrinėjant bylą kasacine tvarka netikrinamas. Kasacinės instancijos teismo nutartis įsiteisėja nuo jos paskelbimo momento ir negali būti skundžiama. Tai paskutinė

baudžiamąjį proceso stadiją. Kasaciniu procesu iš esmės yra užbaigiamos visos proceso stadijos. Kadangi šios stadijos metu nagrinėjami tik teisės, klausimai, galima daryti išvadą, jog iškilus būtinybei bylą nagrinėti kasacine tvarka, Aukščiausiasis Teismas peržiūri ar žemesnių instancijų teismai tinkamai taikė procesines normas ir ar tinkamai siekė tikslų įtvirtintų baudžiamąjį proceso paskirties normoje.

Yra autorių teigiančių, jog proceso atnaujinimo institutas turi būti išskiriamas kaip savarankiška stadija, bet atsižvelgiant į tai, kad toks institutas taikomas labai retais ir išimtiniais atvejais, jis į atskirą stadiją nėra išskiriamas. Taigi visas baudžiamasis procesas gali trukti gana ilgą laiką tarpą ir garantuoti, jog visų stadijų metu bus laikomasi esminių principų įvardintų BPK 1 straipsnyje yra gana sunku, juolab, kad dalyvauja daugybė subjektų ir jų visų veiksmus yra sudėtinga kontroliuoti.

Nors baudžiamasis procesas ir yra vientisas, tačiau stadijų išskiriamas dar labiau užtikrina, jog paskirtis bus įgyvendinama nepertraukiamai viso proceso metu. Į tai įtraukiama daugiau pareigūnų bei priežiūros institucijų, užtikrinant patikimesnį paskirties įgyvendinimą. Kiekvienoje iš stadijų dalyvaujantys pareigūnai turi dėti maksimalias pastangas, kad būtų tinkamai ginamos ne tik nukentėjusiojo bet ir kitų proceso dalyvių teisės, nė viena paskesnė stadija neturėtų „užstrigti“ dėl tam tikrų netikslumų, atsiradusių dėl prieš tai buvusioje stadijoje pareigūnų ar institucijų atliktų netinkamų ar neteisėtų veiksmų.

2. ATSKIRI BAUDŽIAMOJO PROCESO PASKIRTIES ASPEKTAI

2.1. ŽMOGAUS IR PILIEČIO TEISIŲ GYNIMAS

Žmogaus teisės – šiuolaikinės civilizacijos esminė vertybė. Jos yra ne tik teisinė, bet ir filosofinė, politinė, dorinė kategorija. Šiuo metu žmogaus teisių terminas yra įvairiai vartojamas: žmogaus teisės, žmogaus prigimtinės teisės, pagrindinės (fundamentalios) teisės ir laisvės, pilietinės laisvės ir kt. Šiuolaikinė žmogaus teisių ir laisvių samprata susiklostė filosofijos ir dviejų teisės doktrinų – prigimtinės ir pozityviosios – raidos įtakoje. Prigimtinė teisės doktrina žvelgia į žmogaus teises kaip į neatskiriamas nuo individo teises, kurių ištakos yra protas, Dievo valia, žmogaus prigimtis. Pozityvizmas žvelgia į žmogaus teises kaip valstybės duotas, nustatytas įstatymų ar kitų teisės aktų. Šiuo metu dominuoja prigimtinė žmogaus teisių samprata. Ji įtvirtina ir JTO Visuotinės žmogaus teisių deklaracijos 1 straipsnyje: „Visi žmonės gimsta laisvi ir lygūs savo orumu ir teisėmis. Jiems suteiktas protas ir sąžinė, ir jie turi elgtis vienas kito atžvilgiu kaip broliai“²⁸.

Žmogaus teisių atsiradimo istorija siekia seniausius laikus – Senovės graikų ir romėnų humanizmo idėjas, judėjų krikščionių etiką. Galima teigti, jog Senovės Graikija pradininkė tų žmogaus teisių, kurios dabar laikomos fundamentaliomis. Tam daugiausiai įtakos turėjo mentalitetas ir demokratinė Senovės Graikijos valdymo forma, nes esant aukštam mentaliteto lygiui, demokratinė valdymo forma skatino kiekvieno piliečio savimonę ir didino suvokimą savęs kaip žmogaus, turinčio tam tikrų prigimtinių teisių visose gyvenimo srityse, taip pat ir baudžiamojo persekiojimo srityje²⁹. Renesanso epochos filosofija praturtino žmogaus teises nauju turiniu. Žmogaus suverenumo suvokimas, jo nepriklausymas nuo monarcho valios tapo žmogaus teisių idėjos ištakomis. Modernios žmogaus teisių sampratos įtvirtinimas pradėtas 1789m. Prancūzijos žmogaus ir piliečio teisių deklaracijoje. Tai dokumentas, kuriame įtvirtintos esminės prigimtinės žmogaus teisės – laisvė, lygybė, nuosavybės neliečiamybė ir kt.

²⁸ JARAŠIŪNAS, Egidijus, *et al. Lietuvos konstitucinė teisė, vadovėlis*, antrasis leidimas, Vilnius: Lietuvos Teisės Universitetas 2001. P.274, 275.

²⁹ GALDIKAS, K. *Žmogaus teisės baudžiamojo persekiojimo istoriniame vystimesi // Žmogaus teisių problema baudžiamajame procese*. Konferencijos medžiaga – Vilnius 1995 m. P. 9-10.

Žmogaus teisių apsaugai Lietuvos teisinėje sistemoje skiriamas didelis dėmesys. Žmogaus teisių institutui itaką daro ne tik nacionalinės teisės sistemos raida, valstybės konstituciniai politiniai procesai, bet ir tarptautinis žmogaus teisių reglamentavimas. Dabartinėje teisės doktrinoje dominuoja nuostata, kad žmogaus bei piliečio teisės negali būti traktuojamos siauru nacionaliniu aspektu, jos yra universalios, ne tik jas deklaruojant, bet ir taikant.

Lietuvos Respublikos Konstitucijos 18 straipsnyje yra įtvirtintas žmogaus teisių ir laisvių prigimtinumo pripažinimo principas. Šis principas yra ir vienas iš pagrindinių Lietuvos Respublikos, kaip demokratinės, teisinės valstybės siekį įgyvendinančios šalies uždavinių – ginti ir saugoti šias teises ir laisves. Konstitucinio Teismo teigimu, valstybė yra visos visuomenės politinė organizacija, kurios valdžia apima visą teritoriją ir kuri yra skirta žmogaus teisėms ir laisvėms užtikrinti, viešajam interesui garantuoti. Be to, Konstitucijoje įpareigojama gerbti žmogaus teises ir laisves, teisinėmis, materialinėmis, organizacinėmis priemonėmis užtikrinti jų gynimą nuo neteisėto kėsimosi ar ribojimo. Vadinasi, valstybė, įgyvendindama tautos referendumu priimtos Konstitucijos nuostatą ir garantuodama žmogaus teisių apsaugą, privalo ne tik priimti žmogaus teises užtikrinančius teisės aktus, tinkamai juos įgyvendinti, teisėtai spręsti kylančius ginčus, bet taip pat nustatyti žmogaus teisių apsaugą užtikrinančių institucijų sistemą³⁰.

Išsamiau nagrinėjant pirmąjį BPK straipsnį, gali kilti abejonių, ar ne per siaurai vartojama sąvoka *piliētis*. Išskirtinis teisinis piliečio ryšys su valstybe turėtų apsiriboti tik politinėmis teisėmis. Ar šiuo terminu nėra pažeidžiamos kitų asmenų teisės (užsieniečių, juridinių asmenų ar asmenų be pilietybės)? Atsakymą į šį klausimą yra pateikęs Konstitucinis Teismas, kuris išvadoje dėl Europos žmogaus teisių konvencijos atitikimo Konstitucijos nuostatoms yra išaiškinęs (komentuodamas Konstitucijos 32 straipsnį, reglamentuojantį kilnojimosi laisvę), kad pilietis Konstitucijoje turi būti suprantamas plačiau, t.y. apimant ir užsieniečius, ir asmenis be pilietybės, tačiau be abejonės būtų geriau, jei būtų išvengta tokio formalus ir nepagrįstas asmens teisių siaurinio vartojant piliečio, o ne asmens terminą³¹. Šia pozicija galima vadovautis ir baudžiamajame procese, nes teisę reikia aiškinti sistemiškai ir tapačių sąvokų skirtingas traktavimas gali sukelti bereikalingus nesusipratimus.

³⁰ Žiobienė Edita. „Nacionalinės žmogaus teisių institucijos perspektyvos Lietuvoje“. Jurisprudencija, Mokslo darbai 2008m. 9 (111) P.86

³¹ JARAŠIŪNAS, Egidijus, et al. *Lietuvos konstitucinė teisė, vadovėlis*, antrasis leidimas, Vilnius: Lietuvos Teisės Universitetas 2001 P. 290, 291.

Pirmasis BPK straipsnis neatsitiktinai prasideda žmogaus teisių ir laisvių gynimo akcentavimu. Šių teisių ir laisvių gynimas baudžiamojoje teisenoje reiškia ne tik konkretaus asmens interesų, bet ir viešo intereso gynimą. Demokratinėse valstybėse neabejojama, kad kiekviena nusikalstama veika pažeidžiama ne tik nuo tos veikos nukentėjusio asmens, bet ir visos visuomenės, tuo pačiu ir valstybės interesai. Valstybė, reaguodama į nusikalstamą veiką, ne tik gina nuo jos nukentėjusį, bet ir stengiasi garantuoti visos visuomenės saugumą bei valstybės valdžios autoritetą. Tais atvejais, kai nusikalstama veika nėra nukreipta prieš konkretų fizinį ar juridinį asmenį, pavyzdžiui, kai padaromos kai kurios nusikalstamos veikos valstybės nepriklausomumui, teritorijos vientisumui ir konstitucinei santvarkai, vis tiek yra laikoma, kad ir tokios veikos yra pavojingos ne tik pačiai valstybei, bet ir kiekvienam visuomenės nariui. Tik retais atvejais nukentėjusiajam paliekama teisė pačiam nuspręsti, ar turi būti persekiojamas nusikalstamą veiką padaręs asmuo. Tai atsitinka tik tuomet, kai manoma, kad nusikalstama veika nekelia rimto pavojaus visuomenei ir valstybei³².

Norint tinkamai užtikrinti baudžiamojo proceso paskirtį, būtina vadovautis ir asmenų lygiateisiškumo principu. Negalima kuriai nors visuomenės daliai ar tam tikrai individų grupei suteikti didesnių teisių ar suteikti geresnes sąlygas nei kitiems. Šį teiginį pagrindžia Konstitucinio Teismo nutarimas: „Demokratinėse valstybėse įstatymų leidėjas turi ne tik teisę, bet ir pareigą įstatyminiu lygmeniu uždrausti nusikalstamas veikas, kuriomis padaroma esminė žala valstybės, visuomenės ar privačių asmenų interesams ar iškyla bent mažiausia tokių veikų grėsmės tikimybė. Reguluojant baudžiamojo proceso santykius, privalu paisyti konstitucinio asmenų lygiateisiškumo principo. Konstitucinis Teismas yra konstatavęs, kad konstitucinio asmenų lygiateisiškumo principo turi būti laikomasi ir leidžiant įstatymus, ir juos taikant, ir vykdant teisingumą, kad šis konstitucinis principas įpareigoja vienodus faktus teisiškai vertinti vienodai ir draudžia iš esmės tokius pat faktus savavališkai vertinti skirtingai, kad konstitucinis asmenų lygiateisiškumo principas reiškia žmogaus prigimtine teisę būti traktuojamam vienodai su kitais, įtvirtina visų asmenų formalią lygybę, taip pat kad asmenys negali būti diskriminuojami ir kad jiems negali būti teikiama privilegijų. Šis principas būtų pažeistas, jeigu tam tikra grupė asmenų, kuriems yra skiriama teisės norma, palyginti su kitais tos pačios normos adresatais, būtų kitaip traktuojama, nors tarp tų grupių nėra tokio pobūdžio ir tokio masto skirtumų, kad toks nevienodas traktavimas būtų objektyviai pateisinamas. Savaiame suprantama, asmenų lygiateisiškumo principas nepaneigia

³² GODA, Gintaras; KAZLAUSKAS, Marcelis; KUČONIS, Pranas. *Baudžiamojo proceso teisė, vadovėlis* Vilnius: Teisinės informacijos centras 2005. P.10.

galimybės įstatyme nustatyti nevienodą (diferencijuotą) teisinį reguliavimą tam tikrų asmenų kategorijų, esančių skirtingose padėtyse, atžvilgiu³³.

Remiantis šiuo išaiškinimu ir analizuojant baudžiamojo proceso paskirtį, ginant žmogaus bei piliečio teises ir laisves, reikia pabrėžti, kad galima išvelgti tam tikrą problemą, nes turi būti ginamos ne tik nukentėjusiojo nuo nusikalstamos veikos asmens teisės, bet ir įtariamojo ar kaltinamojo. Galima teigti, jog teisinis reguliavimas, šiuo atveju, atsiduria dviprasmiškoje situacijoje, nes įtariamai ar kaltinami nusikalstamos veikos padarymu asmenys, neturėtų patirti nereikalingų suvaržymų bei nepagrįsto jų teisių ribojimo ar net pažeidimo. Tokia situacija iš pirmo žvilgsnio atrodo visiškai nepateisinama, bet demokratinė santvarka bei teisinės valstybės siekis sudaro sąlygas ginti visų asmenų teises. Šią poziciją savo nutarimu patvirtina ir Konstitucinis Teismas: „Pagal Konstituciją teisinis reguliavimas turi būti toks, kad baudžiamojo proceso dalyviai, turintys tą patį procesinį teisinį statusą (nukentėjusieji, asmenys, įtariamai padarę nusikalstamą veiką, kaltinamieji, liudytojai, gynėjai ir kt.), būtų traktuojami vienodai. Taigi tą patį procesinį statusą turintys baudžiamojo proceso dalyviai turi turėti ir tokias pačias teises bei pareigas, nebent tarp jų būtų tokio pobūdžio ir tokio masto skirtumų, kad nevienodas traktavimas būtų objektyviai pateisinamas. Priešingu atveju būtų nukrypta nuo konstitucinių teisinės valstybės bei asmenų lygiateisiškumo principų. Diferencijuotu baudžiamojo proceso teisinių santykių reguliavimu negali būti paneigtos ir iš Konstitucijos kylančios baudžiamojo proceso dalyvių teisės arba jų įgyvendinimas pasunkintas taip, kad taptų neįmanomas“³⁴.

Asmeniui garantuojama teisė turėti nepriklausomą ir nešališką ginčo arbitražą, kuris pagal Konstituciją ir įstatymus iš esmės išspręstų kilusį teisinį ginčą; teisę ginti savo teises ir laisves teisme turi kiekvienas asmuo, manantis, kad jo teisės ir laisvės pažeistos, - teisės kreiptis į teismą įgyvendinimą leimia paties asmens suvokimas, kad jo teisės ar laisvės pažeidžiamos; asmeniui jo pažeistų teisių gynyba teisme garantuojama nepriklausomai nuo jo teisinio statuso, asmens pažeistos teisės, inter alia įgytosios teisės, ir teisėti interesai teisme turi būti ginami nepriklausomai nuo to, ar jie yra tiesiogiai įtvirtinti Konstitucijoje; asmens teisės turi būti ginamos ne formaliai, o realiai ir veiksmingai tiek nuo privačių asmenų, tiek nuo valdžios institucijų ar pareigūnų neteisėtų veiksmų³⁵.

³³ Konstitucinio Teismo 2006m. sausio 16d. nutarimas (Skelbta: Valstybės žinios, 2006-01-19. Nr. 7-254).

³⁴ Konstitucinio Teismo 1997 m. spalio 1d., 2000 m. gegužės 8 d. (Skelbta: Valstybės žinios, 1997-10-01, Nr. 91-2289).

³⁵ Konstitucinio Teismo 1997 m. spalio 1 d., 2000 m. gegužės 8 d., 2001m. liepos 12 d., 2004 m. rugpjūčio 17 d., 2005 m. vasario 7 d. nutarimai. (Skelbta: Valstybės žinios, 1997-10-01, Nr. 91-2289; 2000-05-12, Nr. 39-

Asmens teisių ir laisvių teismo gynimo garantija – tai procesinio pobūdžio garantija, esminis asmens teisių ir laisvių konstitucinio instituto elementas, būtina teisingumo įgyvendinimo sąlyga, neatskiriamas konstitucinio teisinės valstybės principo turinio elementas. Asmens teisė kreiptis į teismą, suponuoja ir jo teisę į tinkamą, teisinį procesą³⁶.

Pažymėtina, kad žmogaus ir piliečio teisių gynimas turi būti užtikrinamas viso baudžiamojo proceso metu, negali susidaryti tokia situacija, kad kurios nors baudžiamojo proceso stadijos metu žmogaus teisių gynimas apribojamas. Labai svarbu paminėti ir tai, kad turi būti dedamos maksimalios pastangos užtikrinant nusikaltimų prevenciją. Tai pagrindžia ir Konstitucinis Teismas: „Iš Konstitucijos 118 straipsnio 2 dalies nuostatos, jog prokuroras įstatymo nustatytais atvejais, gina asmens, visuomenės bei valstybės teises bei teisėtus interesus, įstatymų leidėjui kyla pareiga įstatymu nustatyti tuos atvejus, kai prokuroras privalo ginti asmens, visuomenės bei valstybės teises bei teisėtus interesus. Galimos ir tokios teisinės situacijos, kai asmens, visuomenės bei valstybės teisės bei teisėti interesai yra ginami ir nedalyvaujant prokurorui. Tačiau negali būti tokių teisinių situacijų, kai asmuo, kurio teisės, teisėti interesai buvo pažeisti, yra pažeidžiami ar kėsinamasi juos pažeisti, šių savo teisių ar teisėtų interesų negalėtų ginti nei teismuose, nei prokurorams padedant, nei jokiais kitomis teisinėmis priemonėmis. Taigi turi būti nustatytas toks teisinis reguliavimas, pagal kurį visais atvejais, kai asmens, valstybės ar visuomenės teisės ar teisėti interesai buvo pažeisti, yra pažeidžiami ar kėsinamasi juos pažeisti, būtų užtikrinta veiksminga tokių teisių ir teisėtų interesų apsauga ir gynimas nuo nusikalstamo kėsinimosi“³⁷.

Nepaisant žmogaus bei piliečio teisių gynimo įtvirtinimo Konstitucijoje, BPK bei kituose teisės aktuose, vis dėlto pasitaiko atvejų, kai proceso metu žmogaus teisės yra pažeidžiamos ar jų gynimas nėra visiškai užtikrinamas. Tai įrodo Europos žmogaus teisių teismo (toliau – EŽTT, Teismas) praktika, kurioje yra ir „lietuviškų“ bylų. Magistro darbe pateiksiu tam tikrą, su nagrinėjama tema susijusį, nagrinėtų bylų prieš Lietuvą apibendrinimą bei statistiką. Vadovaujantis magistro darbo tema, pasirinkau kelis aspektus, kai EŽTT nustatė Europos žmogaus teisių konvencijos (toliau – Konvencija) pažeidimus. Pasirinkau aspektų, dėl neadekvačios baudžiamosios bylos nagrinėjimo trukmės, neturėjimo galimybės skųstis teismui, suėmimo neteisėtumo, teismo nešališkumo bei nekaltumo prezumpcijos, netinkamo taikymo Lietuvoje. Iš viso Teismas yra nustatęs 39 Konvencijos pažeidimus, sprendimuose

1105; 2001-07-18, Nr. 62-2276; atitaisydas – 2001-10-10, Nr.86; 2004-10-01, Nr. 146-5311; 2005-02-10, Nr. 19-623).

³⁶ Konstitucinio Teismo 2006m. sausio 16d. nutarimas. (Skelbta: Valstybės žinios. 2006-01-19. Nr. 7-254)

³⁷ Ten pat.

priimtuose dėl bylos esmės. Iš jų net vienuolikoje nustatyti pažeidimai dėl per ilgos baudžiamosios bylos nagrinėjimo trukmės. Šis faktas tikrai turėtų versti susirūpinti tiek ikiteisminio tyrimo tyrimo pareigūnus ir įstaigas, tiek teismus. Remiantis statistika, galima teigti, jog beveik kas trečiame pareiškime, kuris buvo priimtas dėl nagrinėjimo esmės, yra nustatomas šis pažeidimas (dvi bylos aptariamos plačiau, nagrinėjant proceso greitumo aspektą). Tokia situacija yra negalima ir jokiais būdais nepateisinama, todėl aukščiausios valstybės institucijos turėtų imtis priemonių šiai problemai šalinti. Dėl neturėjimo galimybės skųstis teismui, buvo nustatyti šeši Konvencijos pažeidimai (pvz. Jėčius v. Lietuva, Graužinis v. Lietuva ir kt.), dėl suėmimo neteisėtumo penki atvejai (pvz. Grauslys v. Lietuva, Stašaitis v. Lietuva ir kt.), po vieną dėl nešališko teismo (Daktaras v. Lietuva) ir nekaltumo prezumpcijos (Butkevičius v. Lietuva). Toliau pateiksiu, kelių, didesnę susidomėjimą visuomenėje sukėlusią bylų apibendrinimus.

Daktaras v. Lietuva byla reikšminga ir tuo, jog Teismas nustatė teismo nešališkumo reikalavimus. EŽTT pažymėjo, jog Konvencijos 6 straipsnio 1 dalyje įtvirtintas bešališkumo reikalavimas turi du aspektus. Pirma, teismas turi būti subjektyviai bešališkas, t.y. nė vienas teismo narys negali asmeniškai turėti išankstinio nusistatymo ar būti tendencingas. Asmeninis bešališkumas yra preziumuojamas, jeigu nėra tam prieštaraujančių įrodymų. Antra, teismas turi būti bešališkas objektyviaja prasme, t.y. jis turi pateikti pakankamas garantijas, pašalinančias bet kokią su tuo susijusią abejonę.

Vertindamas objektyviusius kriterijus, Teismas pažymėjo, kad demokratinėje visuomenėje ypač svarbu yra žmonių, pirmiausia - ginčo šalių, pasitikėjimas teismais.

EŽTT nurodė, kad kai baudžiamųjų bylų skyriaus pirmininkas ne tik ėmėsi prokuroro vaidmens, bet ir, greta organizacinių ir vadybinių funkcijų, sudarė teismą, negalima teigti, kad vertinant objektyviai, egzistuoja pakankamos garantijos, pašalinančios bet kokias pagrįstas abejones dėl neleistino spaudimo nebuvimo. Tas faktas, kad pirmininko įsikišimą paskatino pirmosios instancijos teismo teisėjas, tik sunkina situaciją. Kadangi abejonės dėl Aukščiausiojo Teismo bešališkumo gali būti laikomos objektyviai pagrįstomis, Teismas konstatavo Konvencijos 6 straipsnio 1 dalies pažeidimą, ir pripažino, jog Lietuvos Respublika negarantavo H. Daktarui Konvencijos 6 straipsnyje numatytos kiekvieno asmens teisės į nešališką teismą.

Galima teigti, jog Teismas patenkino vieną iš devynių H. Daktaro peticijoje pareikštų skundų ir nustatė Konvencijos 6 straipsnio 1 dalies pažeidimą, konstatuodamas, jog Lietuvos Respublika negarantavo pareiškėjui Konvencijoje garantuotos kiekvieno asmens teisės į

nešališką teismą, kadangi Lietuvos Respublikos Aukščiausiasis Teismas, nagrinėdamas pareiškėjo bylą, nebuvo bešališkas objektyviaja prasme³⁸.

Byloje Jėčius v. Lietuva EŽTT pasisakė dėl suėmimo teisėtumo bei pagrindų (kaip minėta buvo nustatyti penki tokie Konvencijos pažeidimai). Suėmimo priimtumas turi būti vertinamas kiekvienoje byloje atsižvelgiant į konkrečias jos savybes. Besitęsiantis suėmimas gali būti pateisinamas tik esant aiškioms tikro viešojo intereso apraiškoms, kuris (interesas), įvertinus nekaltumo prezumpciją nusveria laisvę. Pagrįsto įtarimo, jog sulaikytasis padarė nusikaltimą, buvimas yra būtina besitęsiančio suėmimo sąlyga, bet praėjus tam tikram laikui ji nebėra pakankama. Teismas privalo nustatyti, ar kiti teisminių institucijų pateikti pagrindai buvo reikšmingi ir pakankami, kad toliau pateisintų laisvės atėmimą. Suėmimo laikotarpis yra „teisėtas“, jei jis grindžiamas teismo sprendimu. Netgi sprendimo dėl sulaikymo defektai nebūtinai padaro juo grindžiamą suėmimo laikotarpį neteisėtą. Įtarimas, jog pareiškėjas įvykdė nužudymą, iš pradžių galėjo pateisinti jo suėmimą, bet jis negalėjo būti reikšmingas ir pakankamas pagrindas 15 mėnesių sulaikymui³⁹.

Dar viena gana didelį susidomėjimą visuomenėje sukėlusią bylą – Butkevičius v. Lietuva. Ši byla ypatinga ir tuo jog buvo nustatyti net trys Konvencijos pažeidimai: Suėmimo neteisėtumo, neturėjimo galimybės skųstis teismui dėl suėmimo neteisėtumo bei nekaltumo prezumpcijos. Konvencijos 5 straipsnio 1 dalies pažeidimo šioje byloje nurodoma, kad šiuo požiūriu buvo analizuojamos suėmimo „teisėtumo“ ir „numatyta įstatyme“ sąlygos. EŽTT pabrėžė, kad Konvencijos 5 straipsnio 1 dalis nukreipia į vidaus teisę, kur valstybė turi pareigą nustatyti atitinkamas materialines ir procesines taisykles bei garantuoti, kad asmens laisvė nebūtų savavališkai varžoma. Kadangi asmuo buvo suimtas be teisėjo sankcijos, taip pat nebuvo kitų „teisėtų“ asmens suėmimo pagrindų, Teismas nustatė 5 straipsnio 1 dalies pažeidimą.

EŽTT pasakė, kad Konvencijos 5 straipsnio 4 dalis sulaikytiems ar suimtiems asmenims suteikia teisę į procesinių ir materialinių sąlygų, kurios yra esminės jų laisvės atėmimo „teisėtumui“ Konvencijos prasme, peržiūrėjimą. Tai reiškia, kad kompetentingas teismas turi ne tik išnagrinėti ar buvo laikomasi vidaus teisės procesinių normų, bet ir įtarimo, kuriuo

³⁸ 2000 m. spalio 10 d. Europos Žmogaus teisių teismo sprendimas byloje Daktaras prieš Lietuvą (pareiškimo Nr. 42095/98); 2000 m. sausio 11 d. Europos Žmogaus teisių teismo nutarimas byloje Daktaras prieš Lietuvą dėl priimtumo (pareiškimo Nr. 42095/98). [interaktyvus], [žiūrėta 2009 vasario 5d.]. Prieiga per internetą: www.tm.lt

³⁹ 2000 m. liepos 31 d. Europos Žmogaus teisių teismo sprendimas byloje Jėčius prieš Lietuvą (pareiškimo Nr. 34578/97); 1997 m. gruodžio 1 dienos Europos Žmogaus teisių teismo nutarimas byloje Jėčius prieš Lietuvą (pareiškimo Nr. 34578/97) [interaktyvus], [žiūrėta 2009 vasario 5d.]. Prieiga per internetą: www.tm.lt

grindžiamas sulaikymas, pagrįstumą bei tikslo, kurio siekiama sulaikymu ir jį sekančiu suėmimu, teisėtumą. Teismo organo įsikišimas bent jau vienoje instancijoje turi atitikti 5 straipsnio 4 dalies reikalavimus. Vertindamas šios bylos faktus Teismas pastebėjo, kad vidaus teismai savo sprendimuose, kuriais buvo sankcionuojamas pareiškėjo kardomasis kalinimas (suėmimas) ar atmetami jo prašymai dėl paleidimo, nepateikė atsakymo į gausius jo skundus dėl suėmimo.

Teismas pažymėjo, jog Konvencijoje yra deklaruota teisė į teisingą procesą. Konvencija bus pažeista, jei pareigūno teiginys, susijęs su asmeniu, kuriam pareikšti kaltinimai dėl nusikaltimo, atspindės nuomonę, kad jis yra kaltas, prieš tai, kai tai bus įrodyta pagal įstatymą. Pakanka, tam tikrų samprotavimų, leidžiančių daryti išvadą, kad pareigūnas laiko kaltinamą kaltu. Nekaltumo prezumpciją gali pažeisti ne tik teisėjas ar teismas, bet ir oficialūs pareigūnai. Teismas pabrėžia, kad tokiems pareigūnams visada labai svarbu parinkti tinkamus žodžius, kol asmuo nėra pripažintas kaltu įstatymo nustatyta tvarka. Ar pareigūno teiginys pažeidžia nekaltumo prezumpciją, turi būti nuspręsta konkrečių aplinkybių, kuriomis ginčijamas teiginys buvo išsakyta, kontekste.

EŽTT pripažino, jog pareiškėjas, buvo svarbi politinė asmenybė, todėl buvo būtina paaiškinti visuomenei bylos iškėlimo pareiškėjui priežastis, tačiau Teismas nemanė, kad šiuo atveju tokie pareigūnų pasisakymai yra pateisinami poreikiu informuoti visuomenę. Be to, pasisakymai buvo išsakyti iškart prasidėjus procesui (t.y. po kelių dienų, kai pareiškėjas buvo suimtas). Tai itin turėjo įtakos pradinėje bylos stadijoje, kai dar byla net nebuvo iškelta. Tokie pasisakymai, kurie gali būti interpretuojami, kaip kai kurių pareigūnų įsitikinimas dėl asmens kaltumo pažeidžia nekaltumo prezumpciją⁴⁰.

Taigi apibendrinant, galima teigti, jog žmogaus bei piliečio teisių gynimas baudžiamajame procese užima vieną svarbiausių vietų. Tam skiriama pakankamai daug dėmesio tiek leidžiant teisės aktus, tiek formuojant teisės doktriną, tiek teismų praktikoje. Kita vertus, nepaisant skiriamo dėmesio šiam teisės institutui, neišvengiamai atsiranda žmogaus ar piliečio teisių pažeidimų, kurie sukelia nepasitikėjimą teisėsaugos organais ar net pačia valstybe, todėl valstybės institucijoms bei pareigūnams reiktų kuo labiau stengtis laikytis teisės aktų reikalavimų bei teisinės sąmonės, kad tokių pažeidimų nepasitaikytų, nes

⁴⁰ 2000 m. lapkričio 28 dienos Europos Žmogaus teisių teismo nutarimas byloje Butkevičius prieš Lietuvą (pareiškimo Nr. 48297/99); 2002 kovo 22 dienos Europos žmogaus teisių teismo sprendimas byloje Butkevičius prieš Lietuvą (pareiškimo Nr. 48297/99). [interaktyvus], [žiūrėta 2009 vasario 6d.]. Prieiga per internetą: www.tm.lt

tik sumažinus šių pažeidimų skaičių bei užtikrinus minėtų teisių gynimą, bus galima teigti, jog tinkamai yra įgyvendinamas teisinės valstybės siekis.

2.2. VISUOMENĖS BEI VALSTYBĖS INTERESŲ GYNIMAS

Baudžiamojo proceso teisė yra ta sfera, kurioje labai aiškiai kertasi priešingi interesai: visuomeninis (kolektyvinis) interesas nustatyti nusikaltimus padariusius asmenis ir juos teisingai nubausti ir atskiro individo interesas į jo, kaip asmens, teisių neliečiamumą. Savo ruožtu siekiančios vadintis teisine valstybės pareiga yra rasti optimalų šių interesų suderinimo variantą. Kita vertus, nusikaltimų išaiškinimo negalima siekti bet kokia kaina, nekalbant jau apie nusikalstamus metodus. Procesinę prievartą galima taikyti tik jei tai būtina ir griežtai laikantis įstatymo nustatytos tvarkos. Taip daryti įpareigoja Lietuvos Respublikos Konstitucija, kurios II skirsnio „Žmogus ir valstybė“ daugelis normų yra tiesiogiai susijusios su baudžiamuoju procesu⁴¹.

Visuomenės bei valstybės interesų negalima atskirti nuo žmogaus bei piliečio teisių gynimo, nes, kaip minėta, bet kokia nusikalstama veika neapsiriboja vien konkreto asmens teisių pažeidimu, ja yra pažeidžiami ir visuomenės bei valstybės interesai. Todėl visiškai šių institutų atskirti negalima, nes baudžiamajame procese jie beveik visada nagrinėjami kartu, kadangi valstybė reaguodama į nusikalstamą veiką, ne tik gina nuo jos nukentėjusįjį, bet ir stengiasi garantuoti visos visuomenės saugumą bei valstybės valdžios autoritetą.

Kaip yra išaiškinęs Konstitucinis teismas – „Visuomenės interesai – tai visos visuomenės ar jos dalies interesai, kuriuos valstybė, vykdydama savo funkcijas, yra konstituciškai įpareigota užtikrinti ir tenkinti“⁴². Valstybė kaip visuomenės organizacija, vykdydama savo funkcijas, turi veikti visuomenės interesais. Šiuo aspektu valstybės reikmės yra netasiejamoms nuo visuomenės interesų ir turi juos atitikti. Pažymėtina, kad sąvoka „valstybės reikmės“ priklausomai nuo konteksto gali būti aiškinama ne tik plačiąja prasme – kaip visų valstybės, kaip visos visuomenės organizacijos, funkcijų tinkamo vykdymo užtikrinimas, bet ir siaurąja prasme – kaip valstybės institucijų (valstybės aparato) veiklos užtikrinimo reikmės. Tačiau šios sąvokos turinio aiškinimas turėtų būti grindžiamas nuostata, jog valstybė (jos

⁴¹ GODA, Gintaras. „Baudžiamasis procesas teisinėje valstybėje“. Teisės problemos, 1994m., Nr. 3 P.11

⁴² Konstitucinio Teismo 2001 m. balandžio 2 d. nutarimas (Skelbta: Valstybės žinios, 2001-04-04, Nr. 29-938; atitaisymas – 2001-04-06, Nr. 30.

institucijos) turi veikti visuomenės interesais, todėl valstybės institucijų veiklos sąlygų vykdant jų funkcijas visuomenės interesais užtikrinimas yra ir visuomenės poreikis. Svarbu paminėti ir tai, kad visuomenės poreikiai (interesai) nėra statiškas reiškinys; jų turinys įvairiais visuomenės gyvenimo laikotarpiais gali kisti. Reikmės, kurios viename visuomenės ir valstybės raidos etape galėjo būti suprantamos kaip visuomenės poreikiai, kitame visuomenės ir valstybės raidos etape gali būti vertinamos kaip neatitinkančios konstitucinės visuomenės poreikių sampratos, ir atvirkščiai⁴³.

Plačiaja prasme, sąvokas „Valstybės interesai“ ir „Visuomenės interesai“ galima būtų prilyginti sąvokai „Viešasis interesas“. Sąvoka „Viešasis interesas“ teisės aktuose vartojama dažnai, tačiau galiojantys įstatymai jos apibrėžimo nepateikia. Pasak Teisingumo ministro Remigijaus Šimašiaus, „viešojo intereso“ sąvoka nėra tokia paprasta, kaip gali pasirodyti iš pirmo žvilgsnio. Tai nėra statiška sąvoka. Be to, ji gali būti suvokiama bendrąja ir siaurąja prasme. Teisingumo ministro teigimu, esminį vaidmenį ginant viešąjį interesą vaidina valdžios institucijos, nes tam jos yra sukurtos. Kitaip sakant, ginti viešąjį interesą yra vienintelė valdžios institucijų funkcija – viešąjį interesą suprantant plačiaja prasme. Tuo tarpu šiandien „viešojo intereso“ sąvoka, kuri yra vartojama viešosiose diskusijose, turi ir siauresnę prasmę. Dažniausiai tai yra susiję su teritorijų planavimo ar kitais aspektais, kai tam tikros visuomenės grupės būna nepatenkintos vienu ar kitu sprendimu. Būtent tas nepasitenkinimas ar pozicija dažnai yra pavadinama viešuoju interesu. Teisingumo ministro nuomone, valstybės institucijos iš principo turi atlikti bendrojo, o ne grupinio viešojo intereso gynimo vaidmenį⁴⁴.

Prokuratūra – viena iš valstybės valdžios institucijų, kurios vaidmuo ginant viešąjį interesą yra labai svarbus. Anot Generalinio prokuroro Algimanto Valantino, visos valstybės institucijos yra pašauktos tam, kad tarnautų visuomenei ir gintų jos interesus. „Viešojo intereso gynimas – tai prokuroro pareiga bei teisė“, – teigė Generalinis prokuroras. Ikiteisminio tyrimo organizavimas ir atlikimas yra savotiškas viešojo intereso gynimas, nes taip yra ginamos nukentėjusiųjų nuo nusikalstamos veikos asmenų teisės⁴⁵. Pabrėžtina, kad įstatyminiu lygmeniu turi būti nustatyta, jog prokuroras privalo ginti asmens, visuomenės ir valstybės teises bei teisėtus interesus.

⁴³ Konstitucinio Teismo 2003 m. kovo 4 d. nutarimas (Skelbta: Valstybės žinios, 2003-03-07, Nr. 24-1004).

⁴⁴ <http://www.infolex.lt/portal/start.asp?act=news&Tema=50&Str=27713> [prisijungta: 2009m. kovo 2d. 13:50 val.]

⁴⁵ Ten pat. [prisijungta: 2009m. kovo 2d. 13:55 val.]

Kiekvienas viešasis interesas tegali būti grindžiamas pamatinėmis visuomenės vertybėmis, kurias įtvirtina ir saugo Konstitucija; jo užtikrinimas, gynimas ir apsauga yra konstituciškai motyvuoti. Viešojo intereso, kaip valstybės pripažinto ir teisės ginamo visuomeninio intereso, yra viena svarbiausių pačios visuomenės egzistavimo ir raidos sąlygų. Kita vertus, viešasis interesas, kaip bendras valstybės, visos visuomenės ar visuomenės dalies interesas, turi būti derinamas su individo autonominiais interesais, nes ne tik viešasis interesas, bet ir asmens teisės yra vertybės. Asmens teisių bei teisėtų interesų apsauga bei gynimas ir viešasis interesas – negali būti priešpriešinamos. Šioje srityje būtina užtikrinti teisingą pusiausvyrą⁴⁶.

Viešuoju interesu laikytinas ne bet koks teisėtas asmens ar grupės asmenų interesas, o tik toks, kuris atspindi ir išreiškia pamatines visuomenės vertybes, o jas įtvirtina, saugo ir gina Konstitucija. Tai toks visuomenės ar jos dalies interesas, kurį valstybė, vykdydama savo funkcijas yra įpareigota užtikrinti ir tenkinti. Europos žmogaus teisių doktrinoje (EŽTT jurisprudencijoje) yra įsitvirtinęs požiūris, kad, įstatymais reguliuodamas visuomeninius santykius, įstatymų leidėjas gali nustatyti viešojo intereso ribas, o sprendimai dėl viešojo intereso apibrėžimo ir jo patenkinimo būdo turi būti realiai pagrįsti ir teisėti.

Nors, kaip minėta, visuomenės bei valstybės interesų negalima visiškai atskirti nuo žmogaus ir piliečio teisių pažeidimų, bet galima paminėti vieną išimtį, kai valstybės ir visuomenės interesai, atsižvelgiant į nusikalstamos veikos pobūdį, pavojingumą, mastą nėra pažeidžiami arba pažeidžiami labai minimaliai. Tai privataus kaltinimo atvejai, kai pačiam nukentėjusiajam paliekama teisė spręsti, ar turi būti persekiojamas nusikalstamą veiką padaręs asmuo. Privataus kaltinimo bylų procesas – tai specifinis teisinis konfliktų sprendimo būdas, kai tam tikro konflikto juridizavimą (kriminalizavimą) ir asmens patraukimą baudžiamajon atsakomybėn lemia ne valstybės institucijų (pareigūnų), bet nukentėjusiojo valia kreiptis į kompetentingas valstybės institucijas, kad būtų pradėtas baudžiamasis procesas, ir kai iki pat asmens, kaltinamo padarius nusikalstamą veiką, pripažinimo kaltu arba nekaltu konflikto šalys turi galimybę susitaikyti ir šitaip sudaryti teises prielaidas nutraukti pradėtą baudžiamąjį procesą. Privataus kaltinimo bylų procesas – tai toks procesas, kai dėl tam tikrų nusikalstamų veikų asmenį kaltina ne valstybės institucija (pareigūnas), o pats nukentėjusysis (ar jo atstovas). Tai anaiptol nereiškia, kad jeigu nukentėjusysis (jo atstovas) nekaltina asmens dėl tų nusikalstamų veikų, dėl kurių baudžiamajon atsakomybėn

⁴⁶ Konstitucinio Teismo 2006 m. rugsėjo 21 d. nutarimas (Skelbta: Valstybės žinios, 2006-09-26, Nr. 102-3957; atitaisymas – 2006-11-25, Nr. 127, atitaisymas – 2006-12-16, Nr. 137.)

paprastai traukiamas privataus kaltinimo tvarka, šis asmuo apskritai negali būti traukiamas baudžiamajon atsakomybėn, tačiau toks procesas nėra privataus kaltinimo bylų procesas⁴⁷.

BPK 407 straipsnyje yra numatytos veikos, dėl kurių gali būti pradedamas procesas privataus kaltinimo tvarka: Baudžiamųjų bylų dėl nusikalstamų veikų, numatytų Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso 139 straipsnio 1 dalyje - nesunkus sveikatos sutrikdymas dėl neatsargumo; 140 straipsnio 1 dalyje – fizinio skausmo sukėlimas ar nežymus sveikatos sutrikdymas; 148 straipsnyje – žmogaus veiksmų laisvės varžymas; 152 straipsnyje – seksualinis priekabiavimas; 154 straipsnyje – šmeižimas; 155 straipsnyje – įžeidimas; 165 straipsnyje – neteisėtas asmens būsto neliečiamumo pažeidimas; 168 straipsnyje – neteisėtas informacijos apie asmens privatų gyvenimą atskleidimas ir panaudojimas; 187 straipsnio 1 ir 3 dalyse – turto sunaikinimas ar sugadinimas; 188 straipsnyje – turto sunaikinimas ar sugadinimas dėl neatsargumo; 313 straipsnyje – mirusiojo atminimo paniekimas. Šiais atvejais procesas pradedamas tik tuo atveju, kai yra nukentėjusiojo skundas ar jo teisėto atstovo pareiškimas.

Išvardintos veikos laikomos ne tokiomis pavojingomis, kad jų padarymas sukeltų pavojų visuomenės ar valstybės interesams. Todėl ikiteisminis tyrimas šiais atvejais nėra pradedamas, išskyrus:

1. Jei nukentėjusysis dėl nepilnametystės, fizinių ar psichinių trūkumų negali ginti savo pažeistų interesų.
2. Jei nusikalstama veika turi visuomeninę reikšmę (tai sprendžia prokuroras).
3. Jei nusikalstamos veikos padarymu įtariamasis asmuo yra nenustatytas arba nežinomas.

Nors BPK 407 straipsnyje nurodytomis veikomis ir nėra konkrečiai pažeidžiamas valstybės bei visuomenės interesas, bet valstybė turi imtis visų priemonių, kad procesas vyktų teisiškai ir nepažeidžiant asmenų interesų. Tą patvirtina ir Konstitucinis Teismas: „Neturi būti sudarytos teisinės prielaidos pasunkinti teisingumo vykdymo ar pažeisti asmenų, valstybės, visuomenės interesų tuo aspektu, kad būtų paneigta iš Konstitucijos kylanti asmens ir visos visuomenės teisė į saugumą nuo nusikalstamo kėsینimosi“⁴⁸.

Atsižvelgiant į tai kas išdėstyta, darytina išvada, kad nors valstybės ir visuomenės interesų negalima visiškai atriboti nuo žmogaus bei piliečio teisių gynimo, tačiau yra galimos

⁴⁷ Konstitucinio Teismo 2006 m. sausio 16 d. nutarimas (Skelbta: Valstybės žinios, 2006-01-19, Nr. 7-254).

⁴⁸ Konstitucinio Teismo 2006 m. sausio 16 d. nutarimas (Skelbta: Valstybės žinios, 2006-01-19, Nr. 7-254).

tokios situacijos, kai visuomenės ir valstybės interesai nėra pažeidžiami, todėl tam tikros institucijos ar pareigūnai į procesą nėra įtraukiami, kad nebūtų per daug apkraunamos ikiteisminio tyrimo institucijos ar prokuratūros.

2.3. PROCESO GREITUMO PRINCIPAS

Proceso greitumo principas įtvirtintas EŽTK 6 straipsnio. 1 dalyje, BPK 1 ir 2 straipsniuose, 44 straipsnio 5 dalyje. BPK 1 ir 2 straipsniuose kalbama apie teisėsaugos pareigūnų ir teismo pareigą greitai iširti nusikalstamas veikas ir išnagrinėti bylas. EŽTK 6 straipsnio 1 dalyje ir BPK 44 straipsnio 5 dalyje šis principas išreiškiamas kaip kaltinamojo teisė į jo bylos išsprendimą per įmanomai trumpiausią laiką. Proceso greitumo principas įpareigoja siekti, kad nuo nusikalstamos veikos padarymo iki jos išaiškinimo ir sankcijos pritaikymo praeitų kuo mažiau laiko.

Laikotarpis nuo nusikalstamos veikos padarymo iki jos atskleidimo ir sankcijos pritaikymo turėtų būti kuo trumpesnis. Bet negalima greito nuteisimo siekti bet kokiais būdais ir priemonėmis. Greitumo reikalavimas įpareigoja teisėsaugos pareigūnus ir institucijas bei teismus sprendimus priimti kaip įmanoma greičiau, bet proceso greitumo negalima pateisinti asmens teisių suvaržymu. Ikiteisminį tyrimą atliekantys pareigūnai privalo stengtis, kad ikiteisminio tyrimo metu surinkta medžiaga būtų perduota teismui kaip įmanoma greičiau. Teismas turi stengtis kiekvienoje byloje kuo greičiau priimti teisingą sprendimą. Greitai tiriant ir nagrinėjant bylas patenkinamas visuomenės interesas, kad teisingumas būtų įvykdomas ir teisinė santarvė, kiek tai yra įmanoma, būtų atkurama praėjus kuo mažiau laiko nuo nusikalstamos veikos padarymo. Bausmės tikslai geriausiai pasiekiami, kai ji skiriama greitai po nusikalstamos veikos padarymo. Be to, kuo procesas trunka trumpiau, tuo didesnė tikimybė, kad byloje bus priimtas teisingas sprendimas⁴⁹.

Proceso greitumas – tai vienas iš svarbiausių baudžiamojo proceso principų, ne veltui jis užima vieną pagrindinių vietų nusakant baudžiamojo proceso paskirtį. Proceso greitumo principas įtvirtintas BPK 1 ir 2 straipsniuose, 44 straipsnio 5 dalyje, 176 straipsnyje bei 215 straipsnio 1 dalyje.

⁴⁹ GODA, Gintaras; KAZLAUSKAS, Marcelis; KUČONIS, Pranas; JASAITIS, Gintaras *et al.* *Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso komentaras. I-IV dalys*. Vilnius: Teisinės informacijos centras, 2003. P.11

BPK 1 straipsnyje įtvirtintas proceso greitumo principas pabrėžia pagrindinę nuostatą, kad procesą turi būti stengiamasi atlikti per įmanomai trumpesnę laiko tarpą – tik taip gali būti pasiektas baudžiamojo proceso tikslas. BPK 2 straipsnyje nustatytas greitumo reikalavimas pirmojoje baudžiamojo proceso stadijoje – ikiteisminiame tyrime. Ikiteisminio tyrimo įstaigos bei pareigūnai ir prokurorai turi dėti maksimalias pastangas, kad ikiteisminio tyrimo stadija vyktų kuo sklandžiau ir per trumpiausią laiką būtų atliktas tyrimas bei atskleista nusikalstama veika. BPK 176 straipsnio 1 dalyje nurodoma, kad ikiteisminis tyrimas turi būti atliktas per kuo trumpiausius terminus. To paties straipsnio trečioji dalis suteikia BPK 215 straipsnyje nustatyta tvarka įtariamajam ir jo gynėjui teisę paduoti skundą ikiteisminio tyrimo teisėjui, dėl ikiteisminio tyrimo vilkinimo. Ikiteisminio tyrimo teisėjas, saugodamas įtariamojo teises, gali nutraukti ikiteisminį tyrimą remdamasis vien tik tuo pagrindu, kad jis trunka pernelyg ilgai. Problema ta, kad BPK nėra nustatyti konkretūs ikiteisminio tyrimo terminai. Tai priklauso nuo kiekvieno atskiro ikiteisminio tyrimo aplinkybių. Tačiau tai, jog nėra nurodyti konkretūs ikiteisminio tyrimo terminai, neturėtų būti vertinama kaip leidimas procesui tęstis nepagrįstai ilgai. BPK 1, 2, 44, 215 straipsniuose įtvirtintas proceso greitumo principas, yra įpareigoti atlikti ikiteisminį tyrimą kiek įmanoma greičiau. Šią teisėsaugos pareigūnų pareigą atitinka įtariamojo teisė reikalauti, kad procesas jo atžvilgiu truktų kiek įmanoma trumpiau: BPK 44 straipsnio 5 dalyje šis principas išreiškiamas kaip kaltinamojo teisė į jo bylos išsprendimą per įmanomai trumpiausią laiką.

Konkretūs reikalavimai, kada jau galima konstatuoti vilkinimą bei reikalavimo bylos išsprendimo per įmanomai trumpiausius terminus pažeidimą, nėra aiškiai įvardinti kuriame nors teises akte. Šiuos kriterijus galima nustatyti analizuojant įvairius teisės aktus, susijusius su baudžiamuoju procesu, ir pirmiausia BPK. BPK 215 straipsnio komentare minima protingo laiko sąvoka, per kurią turi būti surenkama pakankamai duomenų, grindžiančių įtariamojo kaltę ir leidžiančių perduoti bylą teismui, taip pat pagrindas ikiteisminio tyrimo teisėjui atmesti įtariamojo skundą dėl tyrimo vilkinimo yra fakto nustatymas, kad tyrimą atliekantys teisėsaugos pareigūnai dirba pakankamai intensyviai ir ikiteisminis tyrimas per 6 mėn. nebuvo užbaigtas dėl objektyvių priežasčių. BPK 176 str. komentaras nurodo, kad ikiteisminio tyrimo trukmė turi būti adekvati atliktų ikiteisminio tyrimo veiksmų kiekiui, jų sudėtingumui. Ilga ikiteisminio tyrimo trukmė negali būti pateisinta mažu ikiteisminio tyrimo pareigūnų skaičiumi, nepakankamu jų materialiniu aprūpinimu, netinkama kvalifikacija ir panašiomis priežastimis. Tai reiškia, kad ikiteisminiems tyrimams, kurių metu jau yra

nustatyti įtariamieji, turi būti taikomi padidinto greitumo proceso reikalavimai⁵⁰. Ikitiesminio tyrimo operatyvumas reiškia, jog tik atitinkantys šią sąlygą ikiteisminio tyrimo institucijų ir pareigūnų veiksmai laikytini teisėtais. Didžiausia atsakomybė už bylos parengimo trukmę, bylos vilkinimo negalimumą tenka ikiteisminio tyrimo institucijų pareigūnams, tiriantiems bylą ir kontroliuojantiems bylos ikiteisminio tyrimo atlikimą⁵¹.

Proceso delsimu gali būti apibūdinamas toks proceso laikotarpis, kurio metu neatliekami jokie procesiniai veiksmai arba tam tikrų veiksmų atlikimo trukmė laikytina per ilga, pvz., kai per ilgai vykdomos ekspertizės. Situacija, kai baudžiamoje byloje ilgesnį laiką neatliekami jokie procesiniai veiksmai praktikoje vadinama sunkiausia procesinio delsimo forma – taip savo nutarime konstatavo kasacinės instancijos teismas⁵². Vienoje paskutinių savo nutarčių Lietuvos Aukščiausiasis Teismas proceso delsimą apibūdino ir taip: „Proceso delsimu gali būti pripažintas toks proceso laikotarpis, per kurį neatlikta jokių procesinių veiksmų arba tam tikrų veiksmų atlikimo trukmė konkrečiu atveju laikytina per ilga“, taip pat šioje byloje išaiškino, jog: „Valstybės institucijos ilgą bylos nagrinėjimą gali pateisinti „bylos sudėtingumu“ tik tuo atveju, jei jų veiksmuose nenustatyta Konvencijos 6 straipsnio 1 dalies (teisė į teisingą bylos nagrinėjimą per įmanomai trumpiausią laiką) požiūriu nepagrįstų delsimų. EŽTT praktikoje įtvirtinta principinė taisyklė, kad asmeniui negali būti priekaištaujama dėl to, kad šis naudojosi visomis prieinamomis procesinėmis priemonėmis savo interesams ginti. Kita vertus, nors ir neturėdami pareigos spartinti procesą, jo dalyviai turi rodyti reikiamą stropumą, atlikdami su jais susijusius proceso veiksmus ir susilaikyti nuo delsimo taktikos naudojimo“⁵³. Taigi nors įtariamajam asmeniui ir nėra paneigiama teisė į visų procesinių priemonių išnaudojimą savo interesams apginti, tačiau ir jis turi būti pakankamai stropus, kad byla nebūtų vilkinama būtent dėl jo kaltės.

Proceso greitumo principas įpareigoja siekti, kad nuo nusikalstamos veikos padarymo iki jos išaiškinimo ir sankcijos pritaikymo praeitų kuo mažiau laiko. Greitumo negali būti siekiama netinkamo proceso dalyvių teisių užtikrinimo ar reikšmingų bylai aplinkybių neišaiškinimo sąskaita. Kiekvienas baudžiamasis procesas nuo pat jo pradžios iki pabaigos turi vykti tik griežtai laikantis žmogaus teisių apsaugos reikalavimų. Greitas procesas apsaugo įtariamąjį (kaltinamąjį) nuo ilgo nežinojimo apie savo likimą, kad asmuo nepatirtų

⁵⁰ GODA, Gintaras; KAZLAUSKAS, Marcelis; KUCONIS, Pranas; JASAITIS, Gintaras *et al.* *Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso komentaras. I-IV dalys*. Vilnius: Teisinės informacijos centras, 2003. P. 451,582.

⁵¹ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo nutartis 2004 m. gegužės 13 d. Nr. 3K-7-298/2004

⁵² Lietuvos Aukščiausiojo Teismo nutartis 2007 m. vasario 7 d. Nr. 3K-7-7/2007 (S)

⁵³ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo nutartis 2009 m. vasario 4 d. Nr. 3K-3-5/2009

psichologinės įtampos, įvairių išgyvenimų. Todėl teisė į bylos išnagrinėjimą per įmanomai trumpiausią laiką įvardijama kaip viena iš labai svarbių įtariamojo (kaltinamojo) teisių⁵⁴.

Konvencijos 6 straipsnio 1 dalyje įtvirtinta, kad asmeniui pareikšto baudžiamojo kaltinimo klausimas turi būti išspręstas per įmanomai trumpiausią laiką. Kriterijai, kuriais remiantis turi būti vertinama baudžiamojo proceso trukmė, nustatyti EŽTT praktikoje: konkrečios bylos sudėtingumas; pareiškėjo elgesys; valdžios institucijų elgesys organizuojant bylos procesą, proceso reikšmė pareiškėjui. Vertinant bylos sudėtingumą, reikšmingi visi jo aspektai, nes sudėtingumas gali būti susijęs tiek su fakto, tiek su teisės klausimais. Galima atsižvelgti ir į faktų, kuriuos reikia nustatyti, pobūdį, galimą atliktų nusikalstamų veikų skaičių, įrodymų kiekį ir jų rinkimo sudėtingumą. Teisiniai bylos aspektai, kurie lemtų bylos sudėtingumą taip pat gali būti įvairūs: teisės aktų pakeitimai, teisinių klausimų sudėtingumas, turintis reikšmės vertinant pareigūnų darbo byloje apimtį, proceso eigai turintis įtakos kelių bylų procesų tarpusavio ryšys, bylų sujungimas ir kita. Paprastai sudėtingomis laikomos bylos, kuriose tiriamos finansinio pobūdžio nusikalstamos veikos⁵⁵.

Asmuo, kuriam pranešama apie įtarimus, kad jis padarė nusikalstamą veiką, bet kurioje baudžiamojo proceso stadijoje gali prašyti apginti jo teisę į įmanomai trumpesnę bylos nagrinėjimą, jeigu jis mano, kad yra nepateisinamo delsimo požymių. Pažymėtina, kad su šios teisės pažeidimu gali būti susiję galimi kitų pagrindinių žmogaus teisių pažeidimai: judėjimo laisvės, teisių į turtą ribojimai, darbo ir kitos teisės. Asmens teisė į įmanomai trumpesnę procesą suponuoja valstybės atitinkamų institucijų ir jų pareigūnų pareigą daryti viską, kad procesas vyktų vengiant nereikalingo delsimo. Pareigūnai procese turi veikti atsakingai ir stropiai. Bylos išnagrinėjimo per įmanomai trumpiausią laiką tikslas yra garantuoti, kad asmens, dėl kurio vyksta procesas, netikrumo dėl savo teisių ir pareigų būseną būtų kaip įmanoma greičiau nutraukiama išsprendžiant procese keliamus klausimus teismo procesiniu sprendimu, siekiant užtikrinti tiek paties asmens, tiek bendrąjį teisinio tikrumo interesą. Kompetentingos valstybės institucijos turi daryti viską, kad procesas vyktų be nereikalingo delsimo ar pertraukų⁵⁶.

Kalbant apie greitą procesą, kaip vieną iš pagrindinių priemonių įgyvendinant baudžiamojo proceso paskirtį, būtina aptarti du institutus, kuriais patenkinamas visuomenės interesas, kad teisinė santarvė būtų atkurama praėjus kuo mažiau laiko nuo nusikalstamos

⁵⁴ GODA, Gintaras; KAZLAUSKAS, Marcelis; KUCONIS, Pranas. *Baudžiamojo proceso teisė, vadovėlis* Vilnius: Teisinės informacijos centras 2005. P.62, 63.

⁵⁵ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo nutartis 2007 m. vasario 7 d. Nr. 3K-7-7/2007 (S)

⁵⁶ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo nutartis 2007m. gegužės 7 d. Nr. 3K-3-196/2007 (S)

veikos padarymo, teisingumas būtų įgyvendinamas kuo mažiausiomis procesinėmis sąnaudomis, kad kuo mažiau būtų vilkinamos baudžiamosios bylos, eikvojamas žmonių laikas. Tai teismo baudžiamojo įsakymo priėmimo procesas bei pagreitintas procesas. (šios dvi sąvokos dar vadinamos supaprastintu procesu).

Tinkamas BPK normų, reglamentuojančių bylų supaprastintą procesą, taikymas leidžia pasiekti baudžiamojo proceso paskirtį bei užtikrina proceso greitumo principo įgyvendinimą. Nagrinėjant bylas supaprastinto proceso tvarka, turi būti laikomasi baudžiamojo proceso principų, užtikrintos baudžiamojo proceso įstatymo garantuotos įtariamojo, kaltinamojo, nukentėjusiojo ir kitų asmenų teisės, visuomenės ir valstybės interesai, tinkamai pritaikytas baudžiamasis įstatymas⁵⁷.

Teismo baudžiamasis įsakymas (reglamentuotas BPK 418 – 425 straipsniuose.) - tai procesinis dokumentas, kuriuo bausmė kaltinamajam paskiriama be teismo nagrinėjimo. Pareikšti iniciatyvą užbaigti procesą baudžiamuoju įsakymu turi teisę prokuroras, pateikdamas šiuo klausimu pareiškimą teismui. Jeigu teisėjas nustato, kad prokuroro pareiškimas yra pagrįstas, jis, neperduodamas bylos nagrinėti teisme, turi surašyti baudžiamąjį įsakymą, kuriuo kaltinamajam skiriama bausmė.

BPK normos, reglamentuojančios bylų supaprastintą procesą, numato baudžiamojo proceso ypatumus priimant teismo baudžiamąjį įsakymą ir nagrinėjant bylą pagreitinto proceso tvarka. Šios normos supaprastina atitinkamas bendrąsias baudžiamojo proceso procedūras, taikomas ikiteisminiame tyrime ir nagrinėjant bylas pirmosios instancijos teisme. Tais atvejais, kai BPK normos, reglamentuojančios bylų supaprastintą procesą, nenustato kokių nors klausimų, kilusių priimant teismo baudžiamąjį įsakymą ar nagrinėjant bylą pagreitinto proceso tvarka, sprendimo būdų, taikomos bendrosios BPK normos, reglamentuojančios bylų procesą pirmosios instancijos teisme⁵⁸.

Kita supaprastinto proceso forma - pagreitintas procesas (reglamentuotas BPK 426-432 straipsniuose). Jo esmė yra ta, kad byla nagrinėjama teisme labai greitai, ne vėliau kaip per dešimt dienų nuo veikos padarymo. Prokuroras, nesurašydamas kaltinamojo akto, per šį terminą kreipiasi į teismą, kuriam ta byla teisinga, su pareiškimu dėl bylos nagrinėjimo pagreitinto proceso tvarka. Prokuroras taip pat privalo užtikrinti, kad kartu atvyktų visi reikalingi liudytojai ir kiti proceso dalyviai. Taip bus garantuojama, kad teismas galėtų

⁵⁷ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo teisėjų senato nutarimas „Dėl teismų praktikos taikant baudžiamojo proceso kodekso normas, reglamentuojančias bylų supaprastintą procesą“. 2004 m. rugsėjo 17 d. Nr. 48.

⁵⁸ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo teisėjų senato nutarimas „Dėl teismų praktikos taikant baudžiamojo proceso kodekso normas, reglamentuojančias bylų supaprastintą procesą“. 2004m. rugsėjo 17d. Nr. 48.

nedelsdamas pradėti nagrinėti bylą. BPK normos, reglamentuojančios pagreintą procesą, taikomos tik esant šių sąlygų visumai:

1. Nusikalstamos veikos padarymo aplinkybės yra aiškios.
2. Baudžiamoji byla yra teisinga apylinkės teismui.
3. Prokuroras veikos padarymo dieną arba ne vėliau kaip per dešimt dienų nuo veikos padarymo dienos kreipiasi į teismą, kuriam ta byla teisinga, su pareiškimu dėl bylos nagrinėjimo pagreintinto proceso tvarka.

Šių sąlygų buvimas tiesiogiai siejasi su greitumo principo įgyvendinimu baudžiamajame procese. Prokuroras atleidžiamas nuo pareigos surašyti kaltinamąjį aktą, taip taupomas laikas kitų, sudėtingesnių bylų tinkamam tyrimui atlikti.

BPK normos, reglamentuojančios teismo baudžiamojo įsakymo priėmimo procesą, supaprastina bylų proceso pirmosios instancijos teisme procedūras, normos, reglamentuojančios pagreintą procesą - ikiteisminio tyrimo procedūras. Supaprastinta baudžiamojo proceso forma užtikrina baudžiamojo proceso greitumo principo įgyvendinimą, tačiau, taikant šias normas, negali būti pažeidžiami kiti baudžiamojo proceso principai, turi būti užtikrintos įstatymo garantuotos įtariamojo, kaltinamojo, nukentėjusiojo ir kitų asmenų teisės, visuomenės ir valstybės interesai.

Proceso greitumo principo nuoseklus įgyvendinimo reikalauja ir Lietuvos Respublikos ratifikuotos tarptautinės sutartys: Tarptautinis pilietinių ir politinių teisių paktas, kurio 14 straipsnio 3 dalies c punkte numatyta asmens, kaltinamo nusikaltimo padarymu, teisė būti teisiamam be nepateisinamo delsimo; Konvencija, kurios 6 straipsnio 1 dalyje numatyta asmens, kuriam pareikštas baudžiamasis kaltinimas, teisė, kad byla būtų išnagrinėta per įmanomai trumpiausią laiką; Europos Sąjungos pagrindinių teisių chartija, kurios 47 straipsnio 2 dalyje numatyta kiekvieno asmens teisė, kad jo byla būtų išnagrinėta per priimtina laiką⁵⁹. Pateiksiu keletą EŽTT išnagrinėtų „lietuviškų“ bylų apibendrinimų, kurios buvo susijusios su proceso greitumo principu.

Vienoje garsiausių bylų Šleževičius v. Lietuva buvo sprendžiamas klausimas, ar laiko tarpas nuo 1996 m. sausio iki 2000 m. balandžio atitiko „protingo“ laiko terminą, numatytą Konvencijos 6 straipsnio 1 dalyje, pagal kurią bet kuris asmuo, sprendžiant jam pareikšto baudžiamojo kaltinimo klausimą, turi teisę į teismą per įmanomai trumpiausią laiką. Byla šiuo atveju tęsėsi 4 metus 2 mėnesius ir 25 dienas. EŽTT pasakė, kad baudžiamojoje teisėje 6

⁵⁹ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo teisėjų senato nutarimas „Dėl teismų praktikos taikant baudžiamojo proceso kodekso normas, reglamentuojančias bylų supaprastintą procesą“. 2004 m. rugsėjo 17 d. Nr. 48

straipsnio 1 dalyje nurodytas „įmanomai trumpiausias laikas” pradedamas skaičiuoti nuo to momento, kai asmeniui „pateikiami kaltinimai”; tai gali atsitikti anksčiau, negu byla patenka į ją nagrinėsiantį teismą. „Kaltinimas” gali būti apibrėžtas kaip oficialus kompetentingos valdžios institucijos pranešimas asmeniui apie įtarimą, kad jis padarė nusikalstamą veiką; toks apibrėžimas atitinka tikrinimą, ar įtariamojo situacija buvo iš esmės paveikta. EŽTT teigė, kad 1996 m. sausio 24 dieną pareiškėjo situacija buvo paveikta tiek, kad tai prilygo „kaltinimui” Konvencijos 6 straipsnio 1 dalies prasme, ir kad laikotarpis, kuris turi būti įvertintas, prasidėjo tą dieną. Teismas manė, kad šiuo požiūriu reikšmingas laikotarpis baigėsi 2000 m. balandžio 18 dieną. Taigi procesas vienoje instancijoje truko ketverius metus, du mėnesius ir 25 dienas. Teismas pažymėjo, kad byla gali būti vertinama kaip sudėtinga dėl *inter alia* jos pobūdžio, t. y. dėl Vyriausybės vadovo neva padarytų finansinių pažeidimų. Tačiau EŽTT pasakė, kad valstybės vidaus valdžios institucijos šios bylos tyrimo neatliko nei stropiai, nei kruopščiai: teismai tris kartus (1997 m., 1998 m. ir 1999 m.) atsisakė nagrinėti bylą iš esmės, nustatė, kad pareiškėjui pateikti kaltinimai buvo neapibrėžti ir spekuliatyvūs. Be to, ilgą laiką vyko procesiniai ginčai, kuriuose dalyvavo bendrosios ir konstitucinės kompetencijos teismai, dėl prokurorų skundų dėl teismų išvadų, tyrimas buvo atliktas netinkamai ir bylos negalima nagrinėti teisme. Aiškūs kaltinimai niekada nebuvo suformuluoti, ir teisminis bylos nagrinėjimas neįvyko. Atsižvelgdamas į šias aplinkybes ir neturėdamas informacijos apie tai, kad už vilkinimą yra atsakingas pareiškėjas, Teismas nustatė, kad proceso trukmė buvo per ilga ir neatitiko „įmanomai trumpiausio laiko” reikalavimo⁶⁰.

Kitoje byloje *Grauslys v. Lietuva* taip pat buvo pažeistas greito proceso principas. Grauslys savo peticiją grindė Konvencijos 5 straipsnio 3 dalies pažeidimais. 1999 m. vasario mėnesį Europos žmogaus teisių teismo trečiosios kolegijos ši peticija buvo paskelbta iš dalies priimtina dėl asmens sulaikymo teisėtumo pažeidimo ir dėl to, kad jis neturėjo galimybių užginčyti jo sulaikymą, taip pat dėl to, kad apribojus šio asmens laisvę, jis nebuvo skubiai pristatytas teisėjui. EŽTT šiuo pagrindu nurodė, kad beveik du mėnesius trukęs pareiškėjo suėmimas nebuvo sankcionuotas teisėjo, kaip to reikalavo galioję teisės aktai, taip pat nebuvo ir jokio kito teisėto suėmimo pagrindo. Todėl Teismas nustatė Konvencijos 5 straipsnio 1 dalies pažeidimą, taip pat šio straipsnio 4 dalies pažeidimą bei 6 straipsnio 1 dalies pažeidimą

⁶⁰ 2001 m. lapkričio 13 d. Europos Žmogaus teisių teismo sprendimas byloje Šleževičius prieš Lietuvą (pareiškimo Nr. 55479/00); 2001 m. lapkričio 28 d. Europos žmogaus teisių teismo nutarimas byloje Šleževičius prieš Lietuvą dėl priimtimumo (pareiškimo Nr. 55479/00). [interaktyvus], [žiūrėta 2009 m. vasario 20 d.) Prieiga per internetą: www.tm.lt

(teisė į teismą per protingai pagrįstą laiką). Šioje byloje buvo konstatuotas ir Konvencijos 6 straipsnio 1 dalyje numatytos teisės į teismą per „įmanomai trumpiausią laiką“ pažeidimas. Teismas kiekvienu atveju labai kruopščiai tikrina visas bylos aplinkybes, kai sprendžiamas klausimas dėl suėmimo termino teisėtumo 5 straipsnio 3 dalies bei 6 straipsnio 1 dalies teisės į nešališką teismą „per įmanomai trumpiausią laiką“ požiūriu. Sprendžiant suėmimo teisėtumo ir teisės į teisminį nagrinėjimą per priimtina laiką klausimą, atsižvelgiama į tokias aplinkybes: padaryto nusikaltimo sudėtingumą ir apimtį, bylos tyrimo eigą atitinkamose institucijose; pačio suimtojo asmens elgesį procese, įvertinant jo slapstymosi galimybes, taip pat aplinkybes, kiek tas asmuo gali daryti įtaką procesui ir kitiems asmenims (pvz. liudytojams), kiek šio asmens paleidimas kelia grėsmę viešajai tvarkai ir t.t. Teismas nustatė, kad Grauslio atžvilgiu procesas truko per ilgai ir tuo buvo pažeista Konvencijos 6 straipsnio 1 dalis⁶¹.

Apibendrinant, galima pasakyti, jog tinkamas proceso greitumo principo įgyvendinimas, sudaro geras sąlygas proceso paskirčiai pasiekti. Šio principo tinkamam įgyvendinimui turi būti įtrauktos visos su bylos nagrinėjimu susijusios institucijos. Jos privalo kuo labiau optimizuoti savo veiklą, kad proceso greitumo principas nebūtų pažeistas, nebūtų nepateisinamų pauzių, kad kaltinamojo nekankintų nežinia bei psichologinė įtampa. Kita vertus, reiktų pažymėti, kad greitas procesas nereiškia gero proceso, todėl pastangos greitai baigti procesą turi būti labai gerai apgalvotos.

2.4. IŠSAMUS NUSIKALSTAMŲ VEIKŲ ATSKLEIDIMAS

Nagrinėjat šią baudžiamojo proceso paskirties dalį, reikia pažymėti, jog tiek baudžiamosios teisės, tiek baudžiamojo proceso įstatymais turi būti sudarytos tokios sąlygos, kad kiekviena nusikalstama veika būtų išaiškinta kuo išsamiau, kad jas padarę asmenys kuo greičiau būtų nubausti ir kad neliktų nė vienos menkiausios abejonės, jog teisingumas liko neįvykdytas. Nė vienas nekaltas asmuo negali būti patrauktas baudžiamojon atsakomybėn ir nuteistas.

⁶¹ 2000 m. spalio 10 d. Europos Žmogaus teisių teismo sprendimas byloje Grauslys prieš Lietuvą (pareiškimo Nr. 36743/97); 1999 m. rugsėjo 14d. Europos žmogaus teisių teismo nutarimas byloje Grauslys prieš Lietuvą dėl priiimtumo (pareiškimo Nr. 36743/97). [interaktyvus], [žiūrėta 2009m. vasario 21d.] Prieiga per internetą: www.tm.lt

Paminėtina, jog stengiantis kuo išsamiau išsiaiškinti nusikalstamas veikas, neturi būti pažeidžiamos žmogaus teisės ir laisvės. Visi procesiniai veiksmai turi būti atliekami griežtai laikantis procesinių įstatymų – kaltinamajam turi būti suteikiama pakankamai procesinių garantijų gintis nuo jam pareikštų kaltinimų, jis neturėtų patirti nepagrįstų suvaržymų, taip pat reikia užtikrinti, kad teisėti lūkesčiai būtų garantuojami tiek kaltinamajam, tiek nukentėjusiajam ir sudaromos visos sąlygos, jog pasitikėjimas valstybės teisine sistema nesumažėtų.

Teisingai pastebėjo Konstitucinis Teismas, jog „Vadovaujantis teisinės valstybės bei teisingumo principais teismui baudžiamajame procese kyla pareiga išnaudoti visas galimybes nustatyti objektyvią tiesą baudžiamajame byloje ir priimti teisingą sprendimą dėl asmens, kaltinamo padarius nusikalstamą veiką, kaltumo⁶². Šioje vietoje reiktų pridurti, jog ne tik teismas bet ir ikiteisminio tyrimo įstaigos, pareigūnai bei prokurorai turėtų išnaudoti visas galimybes bei dėti maksimalias pastangas tiesai nustatyti, nes ikiteisminio tyrimo institucijoms netinkamai, neišsamiai bei atmestinais atlikus tyrimą, teismui nebus sudarytos sąlygos teisingai bei išsamiai išnagrinėti bylą bei priimti teisingą sprendimą. Turi būti iširtos visos faktinės aplinkybės, galinčios turėti esminę reikšmę bylai teisingai išspręsti. Ikiteisminio tyrimo įstaigos turi pareigą atskleisti nusikalstamą veiką, surinkti tokią įrodymų visumą, kurios pakaktų padaryti neabejotinas išvadas byloje.

Norint kuo išsamiau bei nešališkiau iširti nusikalstamas veikas, tyrimą atliekantis pareigūnas turi iškelti bent kelias versijas, kaip galėjo būti atlikta nusikalstama veika. Savaiame suprantama, jog tais atvejais, kai nusikalstamos veikos padarymo požymiai yra aiškūs ir nekvestionuojami, be reikalo keliamos versijos galėtų tik pasunkinti tyrimą, taip pat pažeistų proceso greitumo principą. Bet kai nusikalstamos veikos yra sudėtingos, yra daug neaiškių aplinkybių, galimas bendrininkavimas, keletas versijų iškėlimas yra būtinas. Versijų svarba pabrėžiama ir kriminalistikos vadovėlyje: „Versijos nusikaltimų tyrime turi didžiulę reikšmę, jos yra to tyrimo planavimo pagrindas. Versijos nustato tyrimo kryptį, sąlygoja klausimus, kuriuos reikia išsiaiškinti byloje. Jos garantuoja planavimo dinamiškumą, nes, iškėlus naują versiją, bylos tyrimo planas papildomas, pakoreguojamas. Tačiau niekada nereikia užmiršti, kad versija – tai tik prielaida, o ne įrodymas. Ji paaiškina, kad taip galėjo būti, bet ar taip buvo iš tikrųjų, reikia patikimai nustatyti, įrodyti“⁶³. Kalbant apie versijų

⁶² Konstitucinio Teismo 2006 m. sausio 16 d. nutarimas (Skelbta: Valstybės žinios, 2006-01-19, Nr. 7-254).

⁶³ PALSKYS, Eugenijus; KAZLAUKAS, Marcelis; DANISEVIČIUS, Petras; *Kriminalistika, vadovėlis* Vilnius: „Mintis“. P.186

kėlimą bei patikrinimą, reikėtų pacituoti M.Kazlauską. Jis yra suformulavęs tokias taisykles⁶⁴:

1) Visos versijos turi būti tikrinamos lygia greta, vienu metu, nes iš pradžių niekada nebūna aišku, kuri versija pasivirtins. Negalima tikrinti tik vienos versijos, o kitas atidėti ir laukti ar pasivirtins pirmoji, ar ne;

2) Tikrindamas versijas, tyrimą atliekantis pareigūnas, turi būti objektyvus, nešališkas. Versijas reikia mokėti vertinti kritiškai. Dėl vienašališkumo, renkant tik tai tuos duomenis, kurie patvirtina kurią nors vieną versiją, tyrėjui atrodančią teisingiausią, galima padaryti šiurkščių klaidų ir nuo to nukenčia bylos tyrimo objektyvumas. Dėl to gali būti pažeistas ir teisėtumas – baudžiamojo atsakomybės patraukti nekalti asmenys, arba priešingai, jos gali išvengti kaltininkai;

3) Tiriant versijas, turi būti gauti atsakymai į visus klausimus, sudarančius versijos turinį: tik tada galima daryti išvadą, ar ta versija pasivirtina, ar ne;

4) Tikrinti versijas baigiama tik tada, kai viena iš jų pasivirtina, o kitos nepasivirtina ar būna paneigiamos. Teisingas, objektyvus, tikrovę atitinkantis įvykio ar reiškinio aiškinimas galimas tik vienas.

Norint kuo išsamiau išnagrinėti šią baudžiamojo proceso paskirties dalį, reikia paminėti ir profesoriaus išskiriamas įrodinėtinas aplinkybės⁶⁵:

1) Nusikalstamos veikos įvykis (nusikalstamos veikos padarymo laikas, vieta, būdas ir kitos aplinkybės). Būtina nustatyti: ar buvo tam tikras įvykis, kaip jis atsirado, jo eiga ir pasekmės, ar buvo priežastinis veiksmų ir pasekmių ryšys, ar šio įvykio aplinkybės atitinka tam tikros nusikalstamos veikos sudėtį, kokia yra nusikalstamo kėsinosi realizavimo stadija;

2) Įtariamojo kaltumas nusikalstamos veikos padarymu. Reikia nustatyti: ar įtariamasis asmuo padarė nusikalstamą veiką, ar asmuo kaltas šios nusikalstamos veikos padarymu, t.y. ar veika padaryta tyčia, ar dėl neatsargumo, koks yra kaltės turinys. Jei nustatyta, kad asmuo veikė tyčia, būtina išaiškinti motyvą, visuomenei pavojingos veikos tikslą. Jei asmuo veikė neatsargiai, reikia išaiškinti, kuo būtent pasireiškė neatsargumas – aplaidumu ar lengvabūdiškumu.

⁶⁴ KAZLAUSKAS, Marcelis. „*Parengtinio tardymo visapusiškumo, pilnumo ir objektyvumo užtikrinimo įstatyminės prielaidos*“. Mokslo darbai „Teisė“. 1991m. Nr. 25. P.25-26

⁶⁵ Ten pat. P 26-27

3) Aplinkybės, turinčios įtakos įtariamojo atsakomybės laipsniui ir pobūdžiui. Čia reikia nustatyti atsakomybę lengvinančias ir sunkinančias aplinkybes.

4) Nusikalstama veika padarytos žalos pobūdis ir dydis. Jis paprastai nustatomas įrodinėjant nusikalstamos veikos būdą ir pasekmes. Tačiau atskirais atvejais šioms aplinkybėms iširti naudojamos ir specialios procesinės priemonės (atliekami objektų tyrimai, apklausiami liudytojai ir pan.). Žalos pobūdis nustatomas tais atvejais, kai padaroma fizinė ar moralinė žala, o dydis, kai nusikalstama veika padaryta žala yra materialinė.

Tokią išvadą viename iš savo nutarimų padarė ir Lietuvos Aukščiausiasis Teismas: „Nuosprendis yra pagrįstas, kai jame padarytos išvados dėl nusikalstamo įvykio, nusikalstamos veikos sudėties, kaltinamojo kaltumo arba nekaltumo, paskiriamos bausmės ir kitų nuosprendyje sprendžiamų klausimų pagrįstos išsamiai ir nešališkai iširtais ir teisingai įvertintais įrodymais“⁶⁶.

Su išsamiu bylos išnagrinėjimu yra susijęs ir teismo nešališkumo principas. Negali susidaryti tokia situacija, jog teismas ar teisėjas prieš pradėdant nagrinėti bylą yra nusiteikęs priešiška kaltinamojo atžvilgiu ir vienintelis jo tikslas yra šį asmenį nubausti. Tai viename iš savo nutarimų konstatavo ir kasacinės instancijos teismas: „BPK 20 straipsnio 5 dalies nuostatos suponuoja reikalavimus teismui bylos duomenų tyrimo ir vertinimo procese. Išsamus bylos aplinkybių išnagrinėjimas reiškia kruopštų ir nuoseklų visų teisiškai reikšmingų bylos faktų nustatymą. Nešališkumo reikalavimas – pirmiausia teismo objektyvi pozicija tiriant visas bylos aplinkybes ir vertinant įrodymus. Abu šie reikalavimai yra glaudžiai tarpusavyje susiję, nes šališkas bylos aplinkybių išnagrinėjimas reiškia, jog teismas bylos aplinkybes tiria arba vertina selektyviai, t. y., vienoms aplinkybėms (kaltinančioms arba teisinančioms) suteikia prioritetą kitų atžvilgiu. Taip gali pasireikšti teismo pozicija, kai, nesigilinant, be aiškaus pagrindo ar remiantis teisiškai nepriimtinais argumentais, atmetamos ar pripažįstamos nereikšmingomis aplinkybės, kuriomis grindžiamas kaltinimas ar gynyba byloje“⁶⁷.

EŽTT jurisprudencijoje teisė į nešališką teismą, įtvirtinta Konvencijos 6 straipsnio 1 dalyje, vertinama dviem aspektais: subjektyviuoju ir objektyviuoju. Nešališkumas subjektyviuoju aspektu reiškia tai, kad nė vienas teisėjas neturi turėti išankstinio nusistatymo ar būti tendencingas. Asmeninis nešališkumas preziumuojamas, jeigu nėra tam prieštaraujančių įrodymų. Nešališkumas objektyviaja prasme reiškia, kad teismas turi pateikti

⁶⁶ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo nutartis 2003 m. gruodžio 9 d. Nr. 2K-718/2003

⁶⁷ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo nutartis 2009 m. sausio 5 d. Nr. 2K-14/2009

pakankamas garantijas, pašalinančias bet kokią su tuo susijusią abejonę (dėl objektyviojo aspekto EŽTT pabrėžia, kad turi būti nustatyta realių faktų, kurie kelia abejonę dėl (teisėjų) nešališkumo. Sprendžiant, ar yra pagrįsta priežastis abejoti teismo nešališkumu ar ne, bylos šalies išreikšta abejonė yra svarbi, bet ne lemiamą. Svarbiausia, ar pareikšti buginavimai yra objektyviai pagrįsti. Teismas byloje *Butkevičius v. Lithuania* pažymėjo, kad svarbūs ne subjektyvūs įtariamojo buginavimai dėl išankstinio nusistatymo nebuvimo, kurio yra reikalaujama iš bylų nagrinėjančių teismų, bet tai, ar konkrečiomis bylos aplinkybėmis jo baimė gali būti laikoma pagrįsta”. - tokį apibendrinimą suformulavo Lietuvos Aukščiausiasis Teismas⁶⁸.

Taigi baudžiamojo proceso tikslas bus pasiektas, jeigu ikiteisminio tyrimo institucijos bei pareigūnai išsiaiškina visas reikšmingas bei reikalingas bylai ištirti aplinkybes, nustatys tikrą kaltininką. Taip pat svarbus yra teisėjo bei teismo aktyvus dalyvavimas procese – ne tik jų pastangos išsiaiškinti visas reikšmingas bylai aplinkybes bet ir išlikti nešališkais visą procesą. Jei teisėjas mato, kad surinktų įrodymų bei nustatytų aplinkybių visuma nėra pakankama, nešališkam bei išsamiam bylos išsprendimui, jis gali gražinti bylą prokurorui, kad jis surinktų papildomai informacijos ir pašalintų visas kilusias abejones.

2.5. TINKAMAS ĮSTATYMO PRITAIKYMAS BEI NUSIKALSTAMĄ VEIKĄ PADARIUSIO ASMENS TEISINGAS NUBAUDIMAS

Tinkamas įstatymo pritaikymas bei nusikalstamą veiką padariusio asmens teisingas nubaudimas – tai dar du aspektai, kuriais remiantis galima įgyvendinti baudžiamojo proceso paskirtį. Mano manymu, šios dvi kategorijos turi būti aptartos kartu, nes jos viena kitą papildo ir jų išskyrimas neatskleistų tikrojo jų turinio.

Tinkamas įstatymo pritaikymas – tai bausmės paskyrimas kaltininkui. Baudžiamojo kodekso komentare nusakoma, kas yra bausmė: „Bausmė valstybės prievartos priemonė, skiriama teismo apkaltinamuoju nuosprendžiu asmeniui, padariusiam nusikaltimą ar baudžiamąjį nusižengimą, apribojanti nuteistojo teises ir laisves. Bausmės esmę sudaro

⁶⁸ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo nutartis 2009 m. vasario 4 d. Nr. 3K-3-5/2009

nusikalstamą veiką padariusio asmens nubaudimas, o jos turinį – tam tikrų teisių ar laisvių apribojimai ir (arba) specialios pareigos. Bausmė yra viena, tačiau ne vienintelė baudžiamosios atsakomybės realizavimo priemonė. Baudžiamoji atsakomybė gali būti realizuojama ir atleidus asmenį nuo baudžiamosios atsakomybės arba bausmės bei paskyrus jam įstatyme numatytas baudžiamojo ar auklėjamojo poveikio priemones⁶⁹. Reikia pabrėžti, kad šis principas bus tinkamai įgyvendintas tada, kai bausmė atitiks nusikalstamos veikos pavojingumo laipsnį bei pobūdį, kaltės formą, lengvinančias bei sunkinančias kaltininko veiką aplinkybes, bausmė gali būti paskirta tik visiškai įsitikinus kaltinamojo kalte. Negalima nustatyti tokio teisinio reguliavimo (bausmių ar jų dydžių), kad teismas, atsižvelgdamas į visas bylos aplinkybes ir taikydamas baudžiamąjį įstatymą, negalėtų individualizuoti bausmės, skiriamos konkrečiam asmeniui už konkrečią nusikalstamą veiką. Teisė į teisingą teismą reiškia ne tik tai, kad teismo proceso metu turi būti laikomasi baudžiamojo proceso teisės normų ir principų, bet ir tai, kad baudžiamajame įstatyme nustatyta ir teismo paskirta bausmė turi būti teisinga; baudžiamajame įstatyme turi būti numatytos visos galimybės teismui, atsižvelgus į bylos aplinkybes, asmeniui, padariusiam nusikalstamą veiką paskirti teisingą bausmę. Neteisingos bausmės paskyrimas reikštų, kad yra pažeidžiama asmens teisė į teisingą teismą⁷⁰.

Bausmė negali ir neturėtų būti suprantama kaip kerštas kaltininkui, bausme reikia stengtis pataisyti nusikaltėlį, kad atlikęs bausmę jis sugebėtų resocializuotis ir tapti pilnaverčiu visuomenės nariu. Taip pat būtina paminėti, jog tinkamam įstatymo pritaikymui būtina laikytis visų procesinių normų, reguliuojančių tiek ikiteisminių institucijų veiklą, tiek ir teisėjų veiksmus perdavus bylą nagrinėti į teismą. Kaltinamas asmuo turi teisę ginti savo interesus, jo galimybė gintis neturi būti ribojama, visos normos turi būti taikomos pagal jų tikrąją prasmę. Tik tinkamai įgyvendinus minėtas sąlygas (tinkamą įstatymo pritaikymą) galėsime teigti, jog asmuo, kuris padarė nusikalstamą veiką bus teisingai nubaustas. Kitaip tariant, jei atsiras kėblumų įgyvendinant teisingo įstatymo pritaikymo principą, iškart bus pažeidžiamas ir teisingo asmens nubaudimo principas. Negali susidaryti tokia situacija, kai nekaltas asmuo bus nubaudžiamas ar kai tikrasis kaltininkas išvengs atsakomybės.

Tai kad neturi būti pažeidžiamos kaltinamųjų teisės į nešališką teismą bei tinkamą teisminę procedūrą pagrindžia Konstitucinis Teismas: „Nustatant patraukimo baudžiamajon

⁶⁹ ABRAMAVIČIUS, Armanas; DRAKŠAS, Romualdas; ŠVEDAS, Gintaras; PRAPIESTIS, Jonas, *et al.* Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso komentaras. 1-98 str. Vilnius: Teisinės informacijos centras, 2004m., P.263.

⁷⁰ Konstitucinio Teismo 2003 m. birželio 10 d. nutarimas. (Skelbta: Valstybės žinios, 2003-06-13, Nr. 57-2552).

atsakomybėn bei bausmės skyrimo už padarytą nusikalstamą veiką tvarką, įstatymais turi būti numatytas ir asmens, kaltinamo padarius nusikalstamą veiką, teisių užtikrinimas. Garantuojant asmens teisių apsaugą, būtina paisyti pamatinių teisinės valstybės principų, kurie reikalauja, kad juridikcinės ir kitos teisės taikymo institucijos būtų nešališkos ir nepriklausomos, siektų nustatyti objektyvią tiesą ir sprendimą priimtų tik teisės pagrindu. Tai įmanoma tik jei procesas yra viešas, šalys turi lygias teises, o teisiniai ginčai, ypač dėl asmens teisių, sprendžiami užtikrinant šiam asmeniui teisę ir galimybę jas ginti. Teisinėje valstybėje asmens teisė ginti savo teises yra nekvestionuojama. Taigi asmuo negali būti pripažintas kaltu nusikalstamos veikos padarymu ir kriminalinė bausmė niekam negali būti paskirta be tinkamos teisminės procedūros, leidžiančios kaltinamajam žinoti viską, kas jam inkriminuojama ir kuo pagrįsti reiškiami kaltinimai. Taip pat turi būti sudarytos sąlygos parengti ir pateikti įrodymus gynybai. Tai turi būti užtikrinta baudžiamojo proceso normomis, kurios turi atitikti konstitucinius teisėtumo, lygybės įstatymui ir teismui, teismo ir teisėjų bešališkumo ir nepriklausomumo, viešo ir teisingo bylų nagrinėjimo principus⁷¹.

Konstitucijoje garantuota asmens teisė į gynybą suponuoja tai, kad jam įstatymu turi būti užtikrinta pakankamai procesinių priemonių gintis nuo pareikšto kaltinimo bei galimybė jomis pasinaudoti. Teisė į gynybą yra viena iš teisingo bylos išnagrinėjimo sąlygų. Garantuojant asmens teisę į gynybą sudaromos prielaidos kiekviena, kuris padarė nusikalstamą veiką, teisingai nubausti ir užtikrinti, kad nekaltas asmuo nebus patrauktas baudžiamojon atsakomybėn ir nuteistas⁷². Kaltinamojo teisė į gynybą yra viena iš tiesos byloje nustatymo garantijų. Ši teisė laikoma būtina sąlyga įgyvendinant baudžiamojo proceso uždavinį teisingai nubausti kiekvieną nusikalstamą veiką padariusį asmenį ir užtikrinanti, kad nekaltas asmuo nebūtų patrauktas baudžiamojon atsakomybėn ir nuteistas⁷³.

Norint apsaugoti asmenis nuo netinkamo baudžiamųjų įstatymų pritaikymo, BPK yra numatytas atskiras skyrius, kurio normos reglamentuoja situaciją, kai byla yra atnaujinama dėl aiškiai netinkamo baudžiamojo įstatymo pritaikymo⁷⁴. Aiškiai netinkamo baudžiamojo įstatymo pritaikymo klaidos įsiteisėjusių teismų sprendimuose gali būti ištaisytos atnaujinus baudžiamąją bylą BPK nustatyta tvarka. Netinkamu baudžiamojo įstatymo pritaikymu laikoma:

⁷¹ Konstitucinio Teismo 2000 m. rugsėjo 19 d. nutarimas (Skelbta: Valstybės žinios, 2000-09-22, Nr. 80-2423).

⁷² Ten pat.

⁷³ Konstitucinio Teismo 1999 m. vasario 5 d. nutarimas (Skelbta: Valstybės žinios, 1999-02-10, Nr.15-402).

⁷⁴ BPK XXXIVskyrius

1) Netinkamas BK bendrosios dalies normų pritaikymas – pavyzdžiui, tokių principų kaip asmuo nebaudžiamas du kartus už tą patį nusikaltimą, asmens bendrininkavimo formų netinkamas nustatymas ir panašiai.

2) Nusikalstamų veikų kvalifikavimas ne pagal tuos BK straipsnius, dalis ar punktus, kuriuos reikėjo pritaikyti.

3) Bausmės, kurios rūšies ar dydžio nenustato pritaikytas BK straipsnis, paskyrimas.

4) Netinkamas amnestijos akto taikymas.

Akivaizdžiai netinkamas baudžiamojo įstatymo pritaikymas yra be papildomo tyrimo ir vertinimo aiškus nuosprendyje ar nutartyje nustatytų faktinių bylos aplinkybių neatitikimas baudžiamajam įstatymui⁷⁵. Taigi įstatymų leidėjas BPK numatydamas tokį reglamentavimą, įtvirtino saugiklį, kuriuo siekiama nepažeisti teisėtų asmenų lūkesčių, apsaugoti asmenis nuo netinkamo įstatymų pritaikymo bei garantuoti žmogaus ir piliečio teisių bei laisvių apsaugą.

2.6. REIKALAVIMAS, KAD NIEKAS NEKALTAS NEBŪTŲ NUBAUSTAS

Tinkamai įgyvendinus visus šiame magistro darbe aptartus principus bei aspektus, galima bus teigti, jog pasiektas ir paskutinis tinkamos baudžiamojo proceso paskirties reikalavimas, kad niekas nekaltas nebūtų nubaustas. Tik nepriekaištingai ir sistemiškai pritaikius visus išvardintus principus, bus užtikrinta, jog proceso paskirtis įgyvendinta be priekaištų.

Nagrinėjant šį reikalavimą, būtina išsamiau aptarti vieną svarbiausių baudžiamojo proceso principų – nekaltumo prezumpciją. Tai fundamentalus principas, kuris užtikrina, kad teisingumas baudžiamajame procese bus įvykdytas, bus užtikrintos žmogaus teisės bei laisvės ir proceso paskirtis pasiekta nepriekaištingai. Konvencijos 6 straipsnio 2 dalyje įtvirtintas nekaltumo prezumpcijos principas garantuojamas Lietuvos Respublikos Konstitucijos 31 straipsnio 2 dalyje, kurioje nurodoma, kad asmuo laikomas nekaltu, kol jo kaltumas nėra įrodytas įstatymo nustatyta tvarka ir pripažintas įsiteisėjusiu teismo nuosprendžiu. Reikia pabrėžti, kad tiek sulaikant, tiek suimant asmenį, taip pat tiriant baudžiamąją bylą galioja nekaltumo prezumpcija. Atlikdami tam tikrus procesinius veiksmus pareigūnai privalo laikytis nekaltumo prezumpcijos nuostatų. Nekaltumas – tai oficialus

⁷⁵ <http://www.prokuraturos.lt/Naujienos/Prokurorokomentaras/tabid/69/ItemID/973/Default.aspx> [prisijungta: 2009 m.kovo 12 d. 11.30 val.]

kaltinamojo, įtariamojo ar teisiamojo asmens statusas. Ir jis gali būti paneigiamas tik teismo nuosprendžiu, t.y. niekas iki kol teismas paskelbs asmenį kaltu negali teigti priešingai. Deja nuolatinis šio principo pažeidimas Lietuvoje tapo gana dažnas. Tai neigiamas reiškinys, gana stipriai stabdantis teisinės valstybės kūrimo procesą. Dabar didelį susirūpinimą kelia tai, kad slapta operatyvinė informacija pavišinama anksčiau nei su ja susipažįsa valstybės pareigūnai. Žiniasklaida paskelbia įvairius dokumentus, telefoninius pokalbius ir net neprasidėjus tyrimui visuomenėje yra suformuojama neigiama nuomonė ir asmuo „pasmerkiamas“ be teismo sprendimo.

Pažymėtina, jog reikalavimas asmenį laikyti nekaltu daugiausia skiriamas valstybės institucijoms bei pareigūnams. Neturi ir negali susidaryti nuomonė, jog asmens kaltumu nėra abejojama, kol teismas dar nėra priėmęs sprendimo. Tai savo nutarime yra konstatavęs ir Konstitucinis Teismas: „Ypač svarbu, kad nekaltumo prezumpcijos laikytųsi valstybės institucijos ir pareigūnai. Pažymėtina, kad viešieji asmenys, kol asmens kaltumas padarius nusikaltimą nebus įstatymo nustatyta tvarka įrodytas ir pripažintas įsiteisėjusiu teismo nuosprendžiu, apskritai turi susilaikyti nuo asmens įvardijimo kaip nusikaltėlio. Priešingu atveju galėtų būti pažeisti žmogaus garbė ir orumas, galėtų būti pakenkta asmens teisėms ir laisvėms“⁷⁶. Deja neretai tarp valstybės pareigūnų pasitaiko atvejų, kai šis principas yra pažeidžiamas jau pradinėje baudžiamojo proceso stadijoje – ikiteisminiame tyrime. Vos tik sulaikius asmenį pasigirsta nuomonių, neabejotina jo kalte padarius nusikalstamą veiką. Taip visuomenė iškart susidaro neigiamą įspūdį tokio asmens atžvilgiu ir nors vėliau jis gali būti pripažintas nekaltu, jo garbė ir orumas gali likti suteršti. Todėl: „Kaltinamųjų, nesvarbu, ar jie kaltinami uogienės iš sandėliuko vagyste, išžaginimu, serijinėmis žmogžudysėmis ar nusikaltimu žmoniškumui nekatumas yra oficialus teisinis statusas, kurį privalo gerbti, paisyti valstybė, visuomenė, kiekvienas pilietis“⁷⁷. Šioje vietoje galima išvelgti tam tikrą problemą, nes nekaltumo prezumpcija turi būti taikoma visiems asmenims be išimties, nors tam tikrų nusikaltimų atžvilgiu, kai aplinkybės būna aiškios, (pvz, žmogžudystės, išžaginimo atvejais kai nusikaltėlis sulaikomas nusikaltimo vietoje) labai sunku tokį asmenį laikyti nekaltu neišiteisėjus teismo nuosprendžiui. Didžioji visuomenės dalis tam nepritarė ir kaltinamąjį laikytų kaltu net neperdavus bylos nagrinėti teisme. Esant tokiai situacijai K.Jovaišas iškelia gana įdomią poziciją, kad: „Jei nekaltu laikomas kaltinamasis kelia versiją

⁷⁶ Konstitucinio Teismo 2004 m. gruodžio 29 d. nutarimas (Skelbta: Valstybės žinios, 2005-01-04, Nr. 1-7).

⁷⁷ JOVAIŠAS, Karolis, „Nekaltumo prezumpcija: žinomo principo nežinomi aspektai“. Teisės problemos 2004/4 (46). P.84

dėl aukos kaltės (pvz, bolševikai savo aukas laikė žmogaus pavidalo žvėrimis), tai, kol ši versija nepaneigta įsiteisėjusiu teismo nuosprendžiu, preziumuojamas nukentėjusiojo kaltumas⁷⁸. Vadovaujantis šia pozicija, galima teigti, jog nekaltumo prezumpcijos principo visiškai suabsoliutinti negalima. Todėl šioje vietoje būtina paminėti, jog greta nekaltumo prezumpcijos egzistuoja ir kaltumo prezumpcija. Tokia situacija susidaro todėl, kad jei nesivadovautume tam tikrais kaltumo prezumpcijos principais, prieš įtariamąjį asmenį nebūtų galima pradėti proceso apskritai; bet koks procesinių prievartos priemonių taikymas būtų nepateisinamas; bet kokį kitą suvaržymą galima būtų traktuoti kaip teisės pažeidimą. Žinoma, pareigūnas, kuris atlieka tyrimą turi būti įsitikinęs, kad įtariamasis yra padaręs nusikalstamą veiką, bet tai nereikš, jog nekaltumo prezumpcija bus paneigta. Šį teiginį savo straipsnyje pagrindžia ir doc. dr G.Goda cituodamas V. Savicikij: „Iš tikrųjų tyrėjo ar prokuroro nuomonė apie įtariamojo ar kaltinamojo kaltumą yra subjektyvi, niekam kitam šių pareigūnų nuomonė neprivaloma. Tuo tarpu nekaltumo prezumpcija – objektyvi teisinė nuostata, įstatymo reikalavimas, skirtas visiems piliečiams, pareigūnams, valstybinėms ir visuomeninėms organizacijoms, apeliuojantis į bendrą visuomenės nuomonę: kaltinamasis laikomas nekaltu, kol tie, kurie mano atvirkščiai (prokuroras, nukentėjusysis ar kuris kitas asmuo), neįrodys to asmens kaltės, įtvirtintos įsiteisėjusiu apkaltinamuoju teismo nuosprendžiu“⁷⁹. Taigi negalima teigti, kad nekaltumo prezumpcijos principas yra aboslutus ir visiškai nekvestionuojamas. Kaltumo prezumpcija turi egzistuoti, norint kad tyrimas būtų atliktas kuo išsamiau ir tiksliau.

Kita diskutuotina situacija susijusi su nekaltumo prezumpcija – tai, kada ji nustoja galioti. Šis klausimas aptariamas ir baudžiamojo proceso vadovėlyje: „Tai, kad nekaltumo prezumpcija galioja ne iki apkaltinamojo nuosprendžio priėmimo, bet iki tokio nuosprendžio įsiteisėjimo, nėra vien tik formalus neesminis pastebėjimas – tarp šių juridinių faktų (nuosprendžio priėmimo ir įsiteisėjimo) gali praeiti pakankamai daug laiko, jei nuosprendis skundžiamas apeliacine tvarka. Tokiu atveju nekaltumo prezumpcija nustos galioti (nuosprendis įsiteisės) nuo apeliacinės instancijos teismo sprendimo paskelbimo dienos (tarp nuosprendžio paskelbimo pirmosios instancijos teisme ir nutarties ar nuosprendžio paskelbimo apeliacinės instancijos teisme dienos gali praeiti mažiausiai du mėnesiai, o paprastai praeina keli mėnesiai). Jei apeliacinėje instancijoje apkaltinamasis nuosprendis bus

⁷⁸ JOVAIŠAS, Karolis, „Nekaltumo prezumpcija: žinomo principo nežinomi aspektai“. Teisės problemos 2004/4 (46). P.84-85

⁷⁹ GODA, Gintaras, „Nekaltumo prezumpcija: įtvirtinimas Lietuvos teisėje ir kai kurie turinio aspektai“. Mokslo darbai „Teisė“ 2002m. Nr. 44. P. 50

panaikintas ir priimtas išteisinamasis ar byla dėl aplinkybių, dėl kurių procesas yra negalimas, bus nutraukta, nekaltumo prezumpcija iš viso nebus paneigta⁸⁰. Toks variantas, mano manymu, nėra pats tinkamiausias, nes ir pats kaltinamasis, ir visuomenė dar pakankamai ilgą laiką yra paliekami nežinioje, kol apeliacinis teismas paskelbs savo sprendimą. Galbūt nekaltumo prezumpcija galėtų nustoti galioti jau po pirmosios instancijos teismo paskelbto nuosprendžio, kuriuo asmuo yra pripažįstamas kaltu?

Atsižvelgiant į tai, kas išdėstyta, galima daryti išvadą, jog nekaltas asmuo nebus nubaustas ir teisingumas bus pasiektas tik tada, kai visi principai ir aspektai išvardinti BPK 1 straipsnyje bus įgyvendinti tinkamai, tiksliai ir atsakingai. Kiekvienas baudžiamajame procese dalyvaujantis asmuo ar institucija turi atsakingai ir kruopščiai atlikti jam nustatytas pareigas, kad nebūtų nepagrįstai suvaržomos žmonių teisės bei laisvės, kad kaltieji asmenys sulauktų pelnytų bausmės, nukentėjusiesiems, kiek įmanoma, atlyginta patirta žala bei atstatytas teisingumas.

⁸⁰ GODA, Gintaras; KAZLAUSKAS, Marcelis; KUCONIS, Pranas. *Baudžiamojo proceso teisė, vadovėlis* Vilnius: Teisinės informacijos centras 2005P. 51-52.

IŠVADOS

1. Išanalizavus pasirinktą magistro darbo temą, galima prieiti prie išvados, jog baudžiamojo proceso paskirties samprata, taip kaip ji suformuluota BPK pirmame straipsnyje, atitinka šiuolaikines baudžiamojo proceso tendencijas. Minėtoje normoje suformuluoti aspektai, teoriškai užtikrina tinkamą asmens teisių bei laisvių gynimą, kitų gėrių apsaugą ir teisingumo įgyvendinimą.
2. Baudžiamojo proceso teisė yra teisės šaka, kuria nustatoma ar padaryta nusikalstama veika ir ar baudžiamojon atsakomybėn patrauktas asmuo yra kaltas dėl nusikalstamos veikos padarymo. Šie tikslai buvo keliami visada, bet dėl besikeičiančių ekonominių politinių, socialinių ir kitų sąlygų šių tikslų reglamentavimas kito, todėl būtina apžvelgti kaip tai yra suprantama ir reglamentuojama šiuolaikiniame baudžiamajame procese.
3. Baudžiamojo proceso skirstymas į stadijas bei formų išskyrimas nėra atsitiktinis. Toks proceso suskirstymas nulemia tinkamą bei tikslingą baudžiamojo proceso paskirties įgyvendinimą ir pačio baudžiamojo proceso, kaip teisės šakos reikalingumą saugant bei ginant teisinius gėrius. Siekiant adekvataus baudžiamojo proceso paskirties įgyvendinimo, turi būti užtikrinama, jog šio tikslo bus siekiama viso baudžiamojo proceso metu. Negalima tokia situacija, kai kurios nors stadijos metu, aspektų, numatytų baudžiamojo proceso paskirties normoje, įgyvendinimas bus ribojamas ar apskritai negalimas. Aukščiausios valstybės institucijos bei pareigūnai turi dėti maksimalias pastangas, kad tokių situacijų būtų išvengta.
4. Baudžiamojo proceso paskirties normoje įtvirtinti daugelis konstitucinių vertybių. Tik sisteminiis jų taikymas bei užtikrinimas gali nulemti tai, jog baudžiamojo proceso paskirtis bus įgyvendinama be priekaištų, nebus nereikalingai pažeidinėjami teisiniai gėriai ir nusikalstamas veikas padarę asmenys sulauks pelnyto nubaudo.
5. Nagrinėjant EŽTT praktiką, darytina išvada, jog Lietuvos teisinėje sistemoje dar daroma pakankamai klaidų siekiant baudžiamojo proceso tikslų bei paskirties, ypač proceso greitumo aspektu. Todėl esant tokiai situacijai valstybės institucijos ir pareigūnai turi padaryti atitinkamas išvadas, jog ateityje tokių pažeidimų nepasitaikytų, nes tokiu būdu yra ne tik mažinamas visuomenės pasitikėjimas teisine sistema ir valstybe, bet ir stabdomas teisinės valstybės siekio įgyvendinimas.

LITERATŪROS SĄRAŠAS

Teisės norminiai aktai:

1. Lietuvos Respublikos Konstitucija, Valstybės žinios, 1992, Nr. 33-1014.
2. 1950 m. Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių konvencija, Valstybės žinios, 2000, Nr.96-3016.
3. Lietuvos Respublikos Baudžiamojo proceso kodeksas, Valstybės žinios, 2002, Nr. 37-1341
4. Lietuvos Respublikos Baudžiamojo proceso kodeksas, Valstybės žinios, 1961, Nr. 18-148
5. Lietuvos Respublikos Civilinio proceso kodeksas, Valstybės žinios, 2002, Nr. 36-1340
6. Lietuvos Respublikos Baudžiamasis kodeksas, Valstybės žinios, 2000, Nr. 89-2741.

Specialioji literatūra:

1. ABRAMAVIČIUS, Armanas; DRAKŠAS, Romualdas; ŠVEDAS, Gintaras; PRAPIESTIS, Jonas, *et al.* Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso komentaras. 1-98 str. Vilnius: Teisinės informacijos centras, 2004.
2. ANCELIS, Petras. „Baudžiamojo proceso ikiteisminis etapas“, Monografija Vilnius: UAB „Saulelė“. 2007.
3. DANISEVIČIUS, Petras; KAZLAUSKAS, Marcelis; PALSKYS, Eugenijus. *Lietuvos TSR baudžiamasis procesas, vadovėlis* Vilnius: „Mintis“ 1978.
4. GALDIKAS, K. *Žmogaus teisės baudžiamojo persekiojimo istoriniame vystimesi // Žmogaus teisių problema baudžiamojoje teisėje ir baudžiamajame procese.* Konferencijos medžiaga – Vilnius 1995m.
5. GODA, Gintaras „Baudžiamojo proceso forma: optimalių procesinių taisyklių paieškos galimybės ir ribos“ Vilnius: Mokslo darbai „Teisė“ 2007m.
6. GODA, Gintaras. „Baudžiamasis procesas teisinėje valstybėje“. Teisės problemos, 1994m., Nr. 3.
7. GODA, Gintaras; KAZLAUSKAS, Marcelis; KUČONIS, Pranas. *Baudžiamojo proceso teisė, vadovėlis* Vilnius: Teisinės informacijos centras 2005.

8. GODA, Gintaras; KAZLAUSKAS, Marcelis; KUCONIS, Pranas; JASAITIS, Gintaras, *et al Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso komentaras. I-IV dalys*. Vilnius: Teisinės informacijos centras, 2003.
9. GODA, Gintaras, „*Nekaltumo prezumpcija: įtvirtinimas Lietuvos teisėje ir kai kurie turinio aspektai*“. Mokslo darbai „Teisė“ 2002m. Nr. 44.
10. GODA, Gintaras. „*Procesinės prievartos baudžiamajame procese ribos*“ Vilnius: Mokslo darbai „Teisė“ 1997m. Nr 32.
11. Гудченко К. Ф., Головкин Л. В., Филимонов Б. А. Уголовный процесс западных государств : учебное пособие. Москва, 2001.
12. JARAŠIŪNAS, Egidijus, *et al. Lietuvos konstitucinė teisė, vadovėlis*, antrasis leidimas, Vilnius: Lietuvos Teisės Universitetas.2001.
13. JOČIENĖ, Danutė „*Europos žmogaus teisių Konvencijos 6 straipsnio taikymas ir aiškinimas Lietuvos Respublikos pralaimėtose bylose*“, [interaktyvus], [žiūrėta 2009 vasario 15d.] Prieiga per internetą www.tm.lt
14. JOVAIŠAS, Karolis, „*Nekaltumo prezumpcija: žinomo principo nežinomi aspektai*“. Teisės problemos 2004/4 (46).
15. KAVOLIS, Martynas. *Pratarmė Baudžiamojo proceso įstatymui su komentarais sudarytais iš Rusijos senato bei Lietuvos Vyriausiojo Tribunolo sprendimų ir kitų aiškinimų, liečiančių didž. Lietuvos ir Klaipėdos Krašto baudžiamojo proceso teisę*. Kaunas: Literatūros knygyno leidimas, 1933.
16. KAZLAUSKAS, Marcelis. „*Naujo baudžiamojo proceso kodekso projekto koncepcija ir sistema*“. Vilnius: Mokslo darbai „Teisė“ 2000m., Nr. 37.
17. KAZLAUSKAS, Marcelis. „*Parengtinio tardymo visapusiškumo, pilnumo ir objektyvumo užtikrinimo įstatyminės prielaidos*“. Mokslo darbai „Teisė“. 1991m.
18. KEINYS, Stasys (vyriausias redaktorius) ir kt. *Dabartinis lietuvių kalbos žodynas IV leidimas.*, Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas., 2000m.
19. Lietuvos Respublikos Konstitucijos komentaras I dalis., ats. redaktorius JOVAIŠAS, Karolis. Vilnius: Teisės institutas 2000.
20. PALSKYS, Eugenijus; KAZLAUKAS, Marcelis; DANISEVIČIUS, Petras; *Kriminalistika, vadovėlis* Vilnius: „Mintis“
21. Строгович М.С. „Курс советского уголовного процесса. Т. 1. М.: Наука, 1968.
22. Tarptautinių žodžių žodynas, (c) Vyriausioji enciklopedijų redakcija, 1985.

23. Žiobienė Edita. „*Nacionalinės žmogaus teisių institucijos perspektyvos Lietuvoje*“. Jurisprudencija, Mokslo darbai 2008m. 9 (111).

Teismų praktika:

1. 1999 m. rugsėjo 14d. Europos žmogaus teisių teismo nutarimas byloje Grauslys prieš Lietuvą dėl priimtumo (pareiškimo Nr. 36743/97). [interaktyvus], [žiūrėta 2009m. vasario 21d.) Prieiga per internetą: www.tm.lt
2. 2000m. spalio 10 d. Europos žmogaus teisių teismo sprendimas byloje Grauslys prieš Lietuvą (pareiškimo Nr. 36743/97). [interaktyvus], [žiūrėta 2009m. vasario 21d.) Prieiga per internetą: www.tm.lt
3. 2000m. spalio 10 d. Europos žmogaus teisių teismo sprendimas byloje Daktaras prieš Lietuvą (pareiškimo Nr. 42095/98). [interaktyvus], [žiūrėta 2009 vasario 5d.]. Prieiga per internetą: www.tm.lt
4. 2000m. sausio 11 d. Europos žmogaus teisių teismo nutarimas byloje Daktaras prieš Lietuvą dėl priimtumo (pareiškimo Nr. 42095/98). [interaktyvus], [žiūrėta 2009 vasario 5d.]. Prieiga per internetą: www.tm.lt
5. 2000 m. liepos 31 d. Europos žmogaus teisių teismo sprendimas byloje Jėčius prieš Lietuvą (pareiškimo Nr. 34578/97). [interaktyvus], [žiūrėta 2009 vasario 5d.]. Prieiga per internetą: www.tm.lt
6. 1997 m. gruodžio 1 dienos Europos žmogaus teisių teismo nutarimas byloje Jėčius prieš Lietuvą (pareiškimo Nr. 34578/97) [interaktyvus], [žiūrėta 2009 vasario 5d.]. Prieiga per internetą: www.tm.lt
7. 2000 m. lapkričio 28 dienos Europos žmogaus teisių teismo nutarimas byloje Butkevičius prieš Lietuvą (pareiškimo Nr. 48297/99). [interaktyvus], [žiūrėta 2009 vasario 6d.]. Prieiga per internetą: www.tm.lt
8. 2002 m. kovo 22 dienos Europos žmogaus teisių teismo sprendimas byloje Butkevičius prieš Lietuvą (pareiškimo Nr. 48297/99). [interaktyvus], [žiūrėta 2009 vasario 6d.]. Prieiga per internetą: www.tm.lt
9. 2001 m. lapkričio 13 d. Europos žmogaus teisių teismo sprendimas byloje Šleževičius prieš Lietuvą (pareiškimo Nr. 55479/00).). [interaktyvus], [žiūrėta 2009m. vasario 20d.) Prieiga per internetą: www.tm.lt

10. 2001 m. lapkričio 28 d. Europos žmogaus teisių teismo nutarimas byloje Šleževičius prieš Lietuvą dėl priimtimumo (pareiškimo Nr. 55479/00). [interaktyvus], [žiūrėta 2009m. vasario 20d.) Prieiga per internetą: www.tm.lt
11. Konstitucinio Teismo 1997 m. spalio 1 d. nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso 195 straipsnio penktosios dalies ir 242 straipsnio atitikimo Lietuvos Respublikos Konstitucijai”.
12. Konstitucinio Teismo 1999 m. vasario 5 d. nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso 255 straipsnio 4 ir 5 dalių, 256 straipsnio 4 dalies, 260 straipsnio 4 dalies, 280 straipsnio 1, 2 ir 6 dalių atitikimo Lietuvos Respublikos Konstitucijai”.
13. Konstitucinio Teismo 2000 m. gegužės 8 d. nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos operatyvinės veiklos įstatymo 2 straipsnio 12 dalies, 7 straipsnio 2 dalies 3 punkto, 11 straipsnio 1 dalies ir Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso 1981 straipsnio 1 bei 2 dalių atitikimo Lietuvos Respublikos Konstitucijai”.
14. Konstitucinio Teismo 2000 m. rugsėjo 19 d. nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso 118¹, 156¹ straipsnių, 267 straipsnio 5 punkto ir 317¹ straipsnio atitikimo Lietuvos Respublikos Konstitucijai”.
15. Konstitucinio Teismo 2001 m. balandžio 2 d. nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos piliečių nuosavybės teisių į išlikusį nekilnojamąjį turtą atkūrimo įstatymo 5 straipsnio 2, 3, 4 ir 5 dalių, 12 straipsnio 3 punkto, 16 straipsnio 3 dalies ir šio straipsnio 9 dalies 5 punkto atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai ir dėl šio įstatymo 5 straipsnio 2, 3, 4 bei 5 dalių ir 12 straipsnio 3 punkto atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijos 47 straipsnio antroje dalyje numatyto žemės sklypų įsigijimo nuosavybės subjektų, tvarkos, sąlygų ir apribojimų konstitucinio įstatymo 8 straipsniui”.
16. Konstitucinio Teismo 2001 m. liepos 12 d. nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos valstybės politikų, teisėjų ir valstybės pareigūnų darbo apmokėjimo įstatymo 4 straipsnio 1 ir 2 dalių, 5 straipsnio 1 ir 3 dalių, 7 straipsnio 3 dalies 1 punkto, 4, 5 ir 6 dalių, šio įstatymo priedėlio II skirsnio, Lietuvos Respublikos 2000 metų valstybės biudžeto ir savivaldybių biudžetų finansinių rodiklių patvirtinimo įstatymo 6 priedėlio, Lietuvos Respublikos 2000 metų valstybės biudžeto ir savivaldybių biudžetų finansinių rodiklių patvirtinimo įstatymo pakeitimo

įstatymo 9 straipsnio, Lietuvos Respublikos Vyriausybės 1991 m. lapkričio 29d. nutarimo Nr. 499 „Dėl Valstybinės valdžios, valstybės valdymo ir teisėsaugos organų vadovų bei kitų pareigūnų laikinos bandomosios darbo apmokėjimo tvarkos“, Lietuvos Respublikos vyriausybės 1997 m. birželio 24 d. Nutarimo Nr. 666 „Dėl Lietuvos Respublikos teismų teisėjų, Prokuratūros sistemos ir Lietuvos Respublikos valstybės saugumo Departamento pareigūnų bei kitų darbuotojų darbo apmokėjimo“, Lietuvos Respublikos vyriausybės 1999 m. gruodžio 28 d. nutarimo Nr. 1494 „Dėl Lietuvos Respublikos vyriausybės 1997 m. Birželio 30 d. nutarimo Nr.689 „Dėl teisėtvarkos, teisėsaugos ir kontrolės institucijų vadovaujančiųjų pareigūnų ir valdininkų darbo apmokėjimo dalinio pakeitimo atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai“.

17. Konstitucinio Teismo 2003 m. kovo 4 d. nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos įstatymo „Dėl piliečių nuosavybės teisių į išlikusį nekilnojamąjį turtą atstatymo tvarkos ir sąlygų“ 14 straipsnio (1993 m. sausio 12 d. redakcija), Lietuvos Respublikos piliečių nuosavybės teisių į išlikusį nekilnojamąjį turtą atkūrimo įstatymo 2 straipsnio 1 dalies bei šios dalies 5 punkto, 15, 20 ir 21 straipsnių (2002 m. sausio 15 d. redakcija), Lietuvos Respublikos piliečių nuosavybės teisių į išlikusį nekilnojamąjį turtą atkūrimo įstatymo 15 straipsnio 1 dalies 2, 4, 5 ir 6 punktų, šio straipsnio 2 ir 4 dalių, 16 straipsnio 10 dalies, 20 straipsnio (2002 m. spalio 29 d. redakcija) atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai ir dėl Lietuvos Respublikos vyriausybės 1994 m. sausio 17 d. nutarimo Nr. 27 „Dėl gyvenamųjų namų, būtinų valstybės reikmėms, išpirkimo“ atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai bei Lietuvos Respublikos įstatymo „Dėl piliečių nuosavybės teisių į išlikusį nekilnojamąjį turtą atstatymo tvarkos ir sąlygų“ 14 straipsniui (1993 m. sausio 12 d. redakcija)“.
18. Konstitucinio Teismo 2003 m. birželio 10 d. nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso 45 straipsnio (1998 m. liepos 2 d. redakcija) ir 312 straipsnio 3 dalies (1998 m. vasario 3 d. redakcija) atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai“.
19. Konstitucinio Teismo 2004 m. rugpjūčio 17 d. nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos vyriausybės 1998 m. gruodžio 10 d. nutarimu Nr. 1423 „Dėl prašymų leisti įsigyti nuosavybėn ne žemės ūkio paskirties žemės sklypus Lietuvos Respublikos Konstitucijos 47 straipsnio antroje dalyje numatyto žemės

sklypų įsigijimo nuosavybės subjektų, tvarkos, sąlygų ir apribojimų konstitucinio įstatymo nustatytiems nacionaliniams ir užsienio subjektams pateikimo, nagrinėjimo ir leidimų išdavimo tvarkos patvirtinimo” patvirtintos prašymų leisti įsigyti nuosavybės ne žemės ūkio paskirties žemės sklypus Lietuvos Respublikos Konstitucijos 47 straipsnio antroje dalyje numatyto žemės sklypų įsigijimo nuosavybės subjektų, tvarkos, sąlygų ir apribojimų konstitucinio įstatymo nustatytiems nacionaliniams ir užsienio subjektams pateikimo, nagrinėjimo ir leidimų išdavimo tvarkos (1998 m. gruodžio 10 d. redakcija) 18 punkto trečiosios pastraipos atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai, Lietuvos Respublikos teismų įstatymo (2002 m. sausio 24 d. redakcija) 4 straipsniui ir Lietuvos Respublikos administracinių bylų teisenos įstatymo (2001 m. rugsėjo 19 d. redakcija) 5 straipsniui”.

20. Konstitucinio Teismo 2004 m. gruodžio 29 d. nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos organizuoto nusikalstamumo užkardymo įstatymo 3 straipsnio (2001 m. birželio 26 d. redakcija), 4 straipsnio (2001 m. birželio 26 d., 2003 m. balandžio 3 d. redakcijos), 6 straipsnio (2001 m. birželio 26 d. redakcija) 3 dalies ir 8 straipsnio (2001 m. birželio 26 d. redakcija) 1 dalies atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai”.
21. Konstitucinio Teismo 2005 m. vasario 7 d. nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos vyriausybės 2000 m. gegužės 8 d. nutarimu Nr. 506 „Dėl nelaimingų atsitikimų darbe ir profesinių ligų socialinio draudimo išmokų nuostatų patvirtinimo” patvirtintų nelaimingų atsitikimų darbe ir profesinių ligų socialinio draudimo išmokų nuostatų 37 punkto (2000 m. gegužės 8 d. redakcija) atitikties Lietuvos Respublikos nelaimingų atsitikimų darbe ir profesinių ligų socialinio draudimo įstatymo 29 straipsnio 1 daliai (1999 m. gruodžio 23 d., 2001 m. liepos 5 d. redakcijos)”.
22. Konstitucinio Teismo 2006 m. sausio 16 d. nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso 131 Straipsnio 4 dalies (2001 m. Rugsėjo 11 d. redakcija) Atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai, dėl Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso 234 straipsnio 5 dalies (2003 m. Balandžio 10 d., 2003 m. Rugsėjo 16 d. redakcijos), 244 straipsnio 2 dalies (2003 m. Balandžio 10 d., 2003 m. Rugsėjo 16 d. Redakcijos), 407 straipsnio (2003 m. Birželio 19 d. redakcija), 408 straipsnio 1 dalies (2002 m. Kovo 14 d. redakcija), 412 straipsnio

2 ir 3 dalių (2002 m. Kovo 14 d. redakcija), 413 straipsnio 5 dalies (2002 m. Kovo 14 d. redakcija), 414 straipsnio 2 dalies (2002 m. Kovo 14d. redakcija) atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai ir dėl pareiškėjo - Šiaulių rajono apylinkės teismo prašymų ištirti, ar Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso 410 straipsnis (2002m. Kovo 14 d. redakcija) neprieštarauja Lietuvos Respublikos Konstitucijai”.

23. Konstitucinio Teismo 2006 m. rugsėjo 21 d. nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos administracinių bylų teisenos įstatymo 85 straipsnio 3 dalies (2000 m. rugsėjo 19 d. redakcija), 139 straipsnio 2, 3 dalių (2000 m. rugsėjo 19 d. redakcija), Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso 306 straipsnio (2004 m. liepos 8 d. redakcija), 308 straipsnio (2006 m. Birželio 1 d. Redakcija) 2 dalies (2002 m. kovo 14 d. redakcija), 324 straipsnio 12, 13 dalių (2002 m. Kovo 14 d. redakcija), 377 straipsnio (2004 m. liepos 8 d. redakcija) 9 dalies (2002 m. Kovo 14 d. redakcija), 448 straipsnio 7 dalies (2002 m. Kovo 14 d. redakcija), 454 straipsnio 5, 6 dalių (2002 m. Kovo 14 d. redakcija), 460 straipsnio 4, 5 dalių (2002 m. Kovo 14 d. redakcija), Lietuvos Respublikos civilinio proceso kodekso 268 straipsnio 3 dalies (2002 m. vasario 28 d. redakcija), 285 straipsnio 2, 5 dalių (2002 m. vasario 28 d. redakcija), 286 straipsnio 1 dalies (2002 m. vasario 28 d. redakcija), 288 straipsnio 4 dalies (2002 m. vasario 28 d. redakcija), 289 straipsnio 2 dalies (2002 m. vasario 28 d. redakcija), 303 straipsnio 2 dalies (2002 m. vasario 28 d. redakcija), 320 straipsnio 2 dalies (2002 m. Vasario 28 d. Redakcija), 325 straipsnio 2, 3 dalių (2002 m. Vasario 28 d. Redakcija), 358 straipsnio 2, 3 dalių (2002 m. vasario 28 d. redakcija) atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai, taip pat dėl pareiškėjo - seimo narių grupės prašymo ištirti, ar Lietuvos Respublikos teismų įstatymo 119 straipsnio 2 dalies 1 punktas (2002 m. Sausio 24 d. redakcija), 119 straipsnio 5 dalis (2002 m. Sausio 24 d. redakcija), 120 straipsnio (2003 m. Sausio 21 d. redakcija) 1 punktas (2002 m. sausio 24 d. redakcija), Lietuvos Respublikos prezidento 2003 m. vasario 19 d. dekretas nr. 2067 „Dėl apygardos teismo teisėjo įgaliojimų pratęsimo”, Lietuvos Respublikos prezidento 2003 m. Birželio 18 d. dekretas nr. 128 „Dėl apygardų teismų skyrių pirmininkų skyrimo” ta apimtimi, kuria nustatyta, kad Vilniaus apygardos teismo teisėjas Konstantas Ramelis skiriamas šio teismo civilinių bylų skyriaus pirmininku, neprieštarauja Lietuvos Respublikos Konstitucijai”.

24. Konstitucinio Teismo 2008 m. sausio 24 d. nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso 425 straipsnio 2 dalies (2000 m. kovo 14d. redakcija) atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai”.
25. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo teisėjų senato nutarimas „Dėl teismų praktikos taikant baudžiamojo proceso kodekso normas, reglamentuojančias bylų supaprastintą procesą“. 2004 m. rugsėjo 17d. Nr. 48.
26. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo nutartis 2009m. vasario 4d. Nr. 3K-3-5/2009.
27. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo nutartis 2009 sausio 5 d. Nr.2K-14/2009.
28. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo nutartis 2007m. gegužės 7 d. Nr. 3K-3-196/2007 (S).
29. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo nutartis 2007 vasario 7 d. Nr. 3K-7-7/2007 (S).
30. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo nutartis 2004 gegužės 13 d. Nr. 3K-7-298/2004.
31. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo nutartis 2003 gruodžio 9 d. Nr. 2K-718/2003.

Internetinės nuorodos:

- 1.<http://www.infolex.lt/portal/start.asp?act=news&Tema=50&Str=27713> [prisijungta: 2009m. kovo 2d. 13:50 val.]
- 2.<http://www.prokuraturos.lt/Naujienos/Prokurorokomentaras/tabid/69/ItemID/973/Default.aspx> [prisijungta: 2009m.kovo 12d. 11.30val.]
- 3.www.tm.lt

SANTRAUKA

BAUDŽIAMOJO PROCESO PASKIRTIS

Šiame magistro darbe išsamiai nagrinėta baudžiamojo proceso paskirtis įtvirtinta Lietuvos Respublikos BPK pirmame straipsnyje. Siekiant kuo išsamiau atskleisti baudžiamojo proceso paskirties esmę, pirmojoje darbo dalyje buvo aptariama baudžiamojo proceso sąvoka, funkcijos, tipai (formas), stadijos. Taip pat atskleidžiamas pats baudžiamojo proceso, kaip atskiros teisės šakos reikalingumas bei jos sąryšis su Lietuvos Respublikos Konstitucijoje įtvirtintais principais. Lietuvos baudžiamojo proceso samprata palyginama su Jungtinių Amerikos Valstijų bei Vokietijos teisės doktrinos suformuota koncepcija. Aptariant proceso funkcijas, tipus bei stadijas, jos konkrečiai siejamos su nagrinėjama tema ir atskleidžiama kaip jos tiesiogiai padeda įgyvendinti baudžiamojo proceso paskirtį.

Antrojoje magistro darbo dalyje išsamiai išanalizuoti konkretūs principai, kurių visetui esant, yra tinkamai pasiekama baudžiamojo proceso paskirtis. Aptariami žmogaus ir piliečio, visuomenės bei valstybės teisių gynimo, proceso greitumo, išsamaus nusikalstamų veikų atskleidimo, tinkamo įstatymo pritaikymo bei nusikalstamą veiką padariusio asmens tinkamo nubaudo ir reikalavimo, kad niekas nekaltas nebūtų nubaustas principų įgyvendinimas. Pateikiami Konstitucinio, Europos žmogaus teisių bei Lietuvos Aukščiausiojo Teismų sprendimai bei išaiškinimai minėtų principų taikymo aspektais. Analizuojama teisės doktrina. Magistro darbo autorius pateikia išvadas bei pasiūlymus kaip įgyvendinant principus galima tinkamiau bei racionaliau pasiekti ir įgyvendinti baudžiamojo proceso paskirtį.

SUMMARY

THE PURPOSE OF CRIMINAL PROCEDURE

The subject matter of the article is to reveal the purpose of criminal procedure which is consolidated in the criminal procedure code of Lithuania. The concept, functions, forms, stages of the criminal procedure are discussed in the first part of the article on purpose to demystify circumstantial purpose of criminal procedure. It is asserted the need of criminal procedure, as a separate type of law, and its connection with the principles which are consolidated in the Constitution of Lithuania. Lithuanian conception of criminal procedure is compared with the concept which is settled in the United States of America and Germany. Taking in consideration functions, forms and stages they are associated with the pending subject and it is revealed how they assist to implement the purpose of criminal procedure.

Particular principles, which completeness helps to obtain the purpose of criminal procedure, are rationalised and explained in the second part of the article. The aspects of the defence of human, citizen, society and state rights, the quickness of process, comprehensive detection of crimes, proper use of legislation, proper punishment of a man who committed a crime and a demand that an innocent man would not be punished are considered. Some judgements and explications of Constitutional Court, Supreme Court and European Court of Human Rights are introduced which reflect the use of mentioned principles. The doctrine of law is analysed. The author of the article makes conclusions and suggestions how to make principles function better and how more rationally implement the purpose of criminal procedure.